فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ

تے اس تیں بڑو ظالم کونڑ وہے غو جھڑو اللہ تعالیٰ ور کوڑ مارے تے جسویلے سچی گل

بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿۳۲﴾

اس غے کولے آوے وہ اس ناں چھوٹھی کہہ دئے ؛ کیوں ! اساں کافراں غوٹھکانوں جہنم نیہنہ ہے !

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ

تے ویہہ شخص جھڑا سچائی لے غے آیا تے جھاں نے اس ناں سچ منیوں یہ ہی لوک

الْمُتَّقُونَ ﴿۳۳﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ

پرہیز گار ہیں ؛ انھاں واسطے انھاں غارب کولے وہ سب کجھ ہے جھڑو ویہہ چاہویں غا نیکو کاراں غی

الْمُحْسِنِينَ ﴿۳۴﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا

یاہی جزا ہے ؛ تانجے اللہ تعالیٰ انھاں تیں انھاں غیں ویہہ برائیں دور کر دئے جھڑیں انھاں نے کیں

وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳۵﴾

تے جھڑا نیک کم ویہہ کرتا رہیا انھاں غو انھاں ناں بدلو دئے ؛

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ

کیوں ! اللہ تعالیٰ اپناں بندہ واسطے کافی نیہنہ ؛ تے (اے نبیؐ) یہ تمناں انھاں تیں ڈرانویں جھڑا اس تیں

دُونِهِ ۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿۳۶﴾ وَمَنْ

علاوہ ہیں ، تے جس ناں اللہ گمراہ کر دئے اس ناں کوئے ہدایت دینڑ آلو نیہنہ ؛ تے جس ناں

يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ

اللہ تعالیٰ ہدایت دیدئے اس ناں کوئے گمراہ کرن آلو نیہنہ کیوں ! اللہ تعالیٰ زبردست (تے)

ذِي انْتِقَامٍ ﴿۳۷﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ

سزا دینڑ آلو نیہنہ (۱۱) تے جیکدے تم انھاں ناں پچھیں جے اسمان تے زمین کس نے

وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ

پیدا کیا ہیں ؟ یہ ضرور کیہنہ غا : اللہ تعالیٰ نے ! (اے نبیؐ) تم فرمادیو : الا ! دسوہاں ! جھاں غی تم اللہ ناں

(۱۱) مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ ناں تے صحابہء کرام ناں اپناں بُتاں تیں ڈرانویں ویں تھا جے تم مھاراں بتاں ناں سمجھتا ہی کجھ نیہنہ ، سگوں تم انھاں غی برائی کریں ور تمناں پتو نیہنہ یہ کتنی کرامت آلیں ہستی ہیں ، انھاں نے کتناں غا بیڑا ڈبویا تے کتناں غا تاریا ہیں ؛ جیکدے تم باز نہ آیا تاں - نعوذ باللہ یہ تھارو بیڑو وی غرق کر چھوڑیں غا ، اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں ناں اتنوں وی پتو نیہنہ کہ جھڑو بندو اللہ غی حفاظت ماں چلیو جئے فر اس غی حفاظت واسطے وہ ہی سُدّ وہو جئے تے فر دنیا غا سارا باطل معبود رل غے وی اس غو بالڑ ڈنگو نیہنہ کر سکتا ، تے نہ ساری دنیا غی طاقت اس غو کجھ گما سکے اصل ماں یہ ساریں جہالت تے گمراہی آلیں گل ہیں جھڑیں پُرانا کافر وی کہتا رہیا ہیں ۔ کیونجے جس غا جاہل پونا غی وجہ تیں اللہ اس ناں گمراہ کر چھوڑے فر اس ناں کوئے سِدّا رستہ ور نیہنہ لا سکتو ۔

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ

چھوڑ غے عبادت کریں، جیکدے اللہ تعالیٰ مناں کائے تکلیف دیݨی چاہوے تے کیوں ! ویہہ

كٰشِفٰتُ ضُرِّهٖۤ اَوْ اَرَادَنِيْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٰتُ

اس تکلیف ناں دور کرسکیں ؟ یا (جے) وہ میرے ناݪ مہربانی کرنی چاہوے تاں ویہہ اس غی رحمت ناں

رَحْمَتِهٖ ؕ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ ؕ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ۝۳۸

روک سکیں ؟ تم فرمادیو : مناں اللہ تعالیٰ ہی کافی ہے ، توکل کرن آلا اسے ور توکل کریں ؛

قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ

تم فرمادیو: اے میری قوم غیو لوکو! تم اپݨی جگہ کم کرتا رُہو! ہوں وی (اپݨی جگہ) کرر ہیو ہوں فر تمناں تاولاں

تَعْلَمُوْنَ ۝۳۹ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ

ہی پتو لگ جئے غو ؛ جے کس ور وہ عذاب آوے جہڑ و اس ناں ذلیل کر چھوڑے ؛ تے کس ور سدا رہݨ

عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ۝۴۰ اِنَّاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ

آلو عذاب آپوے (اے نبیؐ) ہم نے لوکاں واسطے تھارا ور یقیناً برحق کتاب نازل

بِالْحَقِّ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا

کردتی ہے ہݨ جہڑو ہدایت ور آوے غو وہ اپݨاں ہی فائدہ واسطے آوے غو، تے جہڑو گمراہ ہو جئے غو وہ یقیناً

يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَاۤ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ۝۴۱ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى

اپݨوں ہی نقصان کرے غو تے تم انھاں غا ذمہ وار نیہنہ ؛ اللہ تعالیٰ ہی روحاں ناں

الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ فَيُمْسِكُ

انھاں غی موت غے وقت تے جھاں غی موت نیہنہ آئی انھاں ناں ان غی نیند غے وقت قبضہ ماں لے لئے فر جس ور اس نے

الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰۤى اِلٰۤى

موت غو فیصلو کر دتو وہے اس ناں تے روک لئے اور دوجی (روحاں) ناں اک متھیا وا وقت توڑی

اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ۝۴۲

چھوڑ دئے بلاشبہ اس ماں سوچݨ سمجھݨ آلاں واسطے بڑیں نشاݨیں ہیں (۱۲)

(۱۲) یعنی انساناں ناں اپݨاں مالک تیں غفلت اور تکبر تے کھمنڈ کس را سوبے، جد کہ ہر ایکݨ جاݨ آلی چیز غی جاݨ ہر ویلے اللہ تعالیٰ غا قبضہ ماں رہ، جس غو اک چھوا تو جئو نقشو ہر انسان اپݨی نیند غے ویلے ہر روز کر سکے! کہ اللہ نیند ماں ہر اک انسان غی روح غو اس غا جسم تیں اک حیثیت ناݪ تعلق کنی کر چھوڑے، انساں ساہ تے لئے ور سُݨݨ، سمجھݨ، بولݨ، دیکھݨ وغیرہ غیں طاقت ساہ ہوتاں کجھ کم نیہنہ کرتیں، فر نیند کھُلتاں ہی اللہ اس غا یہ احساس فر اس غا جسم ماں موڑ دیئے۔ تے جد اس غی زندگی غا ساہ پورا ہو جیں، فر اک اسو تھاڑو وی آوے کہ انسان غا یہ احساس اس غا وجود ماں واپس مُڑتا ہی نیہنہ بلکہ مکمل روح جسم تیں نکل جئے۔ اس غو مطلب یوہ ہے کہ انسان غو اک اک ساہ تے اس غی جاݨ اللہ تعالیٰ ہی غا قبضہ ماں ہے، عقل آلا جد اس ماں غور فکر کریں انھاں ناں اس ماں وی اللہ غی قدرت غیں بڑیں بڑیں نشاݨیں دسیں تے ویہہ اس تیں وی نصیحت حاصل کرلیں۔

أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ

کیوں ! انھاں نے اللہ تعالیٰ تیں علاوہ سفارشی منّ لیّا ہیں (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کیوں ! پہانویں

كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ۞ قُل لِّلَّهِ

انھاں ناں کسے چیز غو اختیار نہ وہے تے نہ ہی انھاں ناں عقل وہے؛ تم فرمادیو: جے سفارش تے

الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ

ساری اللہ تعالیٰ ہی غا اختیار ماں ہے، ساراں اسماناں تے زمین غی بادشاہی اسے غی ہے، فر

إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۞ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ

تم اسّے غی بارگاہ ماں پیش کیّا جیں غا؛ تے جسویلے اک اللہ تعالیٰ غو ایکلاں ذکر کیّو جئے تاں ان لوکاں غا دل

قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ

نفرت ناں کڑھن لگ جیں جہڑا آخرت ناں نیہنہ منتا ؛ تے جسویلے اللہ تیں سوا ہوراں

الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۞ قُلِ

غو ذکر کیّو جئے اسویلے یہ تدّے ہی خوش ہون لگ جیں (۱۳) (اے نبیؐ) تم فرمادیو :

اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ

اے اللہ اے اسماناں تے زمین غا پیدا کرن آلیا ! (اے) اولے باندے (سب کئیں) ناں

وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا

جانن آلیا ! توں ہی اپناں بنداں غے بشکار انھاں گلاں ماں فیصلو کرے غو جھاں ماں ویہہ

فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۞ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ

اختلاف کرر ہیا ہیں ؛ تے جیکدے ظالماں کوٹے وہ سب کجھ وہے جہڑو روئے زمین

جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِن سُوءِ

ماں ہے تے اس غے ناں اتنوں ہی ہوروی وہے تاں وی ویہہ قیامت غے تہاڑے بدترین عذاب تیں بچن

الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ

واسطے یوہ سب کجھ فدیا ماں دے دیں غا، تے انھاں واسطے اللہ غی طرفوں واہ چیز باندے آجئے غی

(۱۳) یعنی یہ مشرک کہن واسطے تے کیہنہ جے ہم اپٹوں معبود اصل ماں اللہ تعالیٰ ہی ناں مناں باقی فرشتاں غی تے بزرگاں غی اور مورتیاں غی عبادت تے ہم بس اس گلوں کراں تانجے یہ اللہ تعالیٰ اگے سفارش کر غے مھارا کم بنا چھوڑیں، ور انھاں غا دل غی اصلی حالت غو تے اس ویلے پتو لگے جد انھاں غے سامنے اک ایکلا اللہ تعالیٰ غو ذکر کیو جئے، اس غی توحید بیان کی جئے۔ تے یاہ گل بیان کی جئے کہ ہر مصیبت تے پریشانی تیں بچان آلو، روزی، رغزار دین آلو مال دولت تے عزت ذلت غو مالک اور اولاد عطا کرن آلو بس وہ ہی اک اللہ تعالیٰ ہے وہ ہی عبادت غو مستحق ہے کوئے اس غو شریک نیہنہ، وہ ہی حاجت رواء تے مشکل کشاء ہے، بس جس ویلے اللہ تعالیٰ غی توحید آلیں یہ گل بیان کی جیں اس ویلے اندر و اندر ہی انھاں مشرکاں غا دل سڑن لگ جیں، دلاں ماں اگ لگ جے، اسی مجلس تیں انھاں غا دل تنگ ہو جیں بلکہ جد اللہ تعالیٰ غے ناں ناں یا اس ناں کنی کر غے انھاں غا باطل معبوداں غو ذکر کیو جئے انھاں غی چھوٹھیں کرامت سنائیں جیں تے انھاں غی بزرگی بیان کی جئے۔ فر تے خوشی ناں یہ پُٹھن لگ جیں، انھاں غا دل غی خوشی چہراں ور نچتی کدتی صاف دسن لگ جئے کیوں ! خدا غی خدائی ناں منن غو یوہ ہی مطلب ہے افسوس !! یہ گل عرب غاں مشرکاں ماں تھی ور یہ کتناں دُکھ غی گل ہے کہ اج کتناں ہی ناں غا مسلماناں غو وی یوہ ہی حال ہوتو جار ہیو ہے، انھاں غے سامنے توحید غی خدا غی عظمت تے اس غی شان غی گل کرئے ! اللہ تعالیٰ غو اک ایکلاں عبادت غو مستحق ہونوں بیان کرئے تاں انھاں غا دل تنگ ہو جان لگ جیں انھاں ناں اسی مجلس ماں کجھ مزو ہی نیہنہ آتو بلکہ کئیں واری تے اسی گل کہن آلا ناں ولیاں غو منکر سگوں گستاخ کہہ دتو جئے۔ خیر یاہ کائے نویں گل نیہنہ اللہ غی توحید بیان کرن آلا ناں ولیاں غو گستاخ کہنوں بچ پرانی گل ہے مھاری (اہل سنت والجماعت غی) مشہور تفسیر روح المعانی ماں حضرت علامہ آلوسیؒ نے اپٹوں اک قصو لکھیو ہے، جے میں اک بندو ڈھو جہڑو اپنی کسے مصیبت ماں کسے پراناں بزرگ ناں مدد واسطے پکار رہیو تھو، میں کہیو اللہ غیا بندیا! توں اللہ تعالیٰ اگے دعا منگ کیونجے وہ آپ اپناں بارہ ماں فرماوے، (اے نبیؐ) جد تمناں میرا بندا میرا بارہ ماں پچھیں (تم فرمادیو) جے ہوں بچ نیڑے ہوں ہر ایکن دعا منگن آلا غی ہوں دعا قبول کروں جد وہ میرے اگے دعا منگے ! (سورت بقرہ آیت/۱۸۶) میری یہ گل سُن غے اس ناں سخت لہر چڑ گئی تے بعد ماں لوکاں نے مناں دسیو جے وہ کہتو جئے تھو کہ یوہ ولیاں غو منکر ہے (تفسیر روح المعانی)

مَا لَمْ يَكُوْنُوْا يَحْتَسِبُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا

جس غو انھاں ناں خیال وی نیہنہ ہوسیں ؛ تے انھاں غیں کھٹیاں غا پھیڑا نتیجا انھاں غے سامنڑے

كَسَبُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٤٨﴾

آ جنیں غا تے جس (عذاب) غو ویہہ مخول بنڑانویں تھا وہ انھاں ناں کھیر لئے غو (١٤)

فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنٰهُ

تے جسویلے انسان ورکائے مصیبت آوے وہ مھارے اگے دعا کرے فر جد ہم اس ناں اپنڑی طرفوں

نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ ؕ بَلْ

کائے نعمت عطا فرمادیاں تاں کہہ جے یاہ تے منڑاں میرا علم غی وجہ تیں لبھی ہے (نیہنہ) بلکہ

هِيَ فِتْنَةٌ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٩﴾ قَدْ

یاہ تے ازمائش ہے ور مچ لوک جانڑتا نیہنہ ؛ انھاں لوکاں نے وی

قَالَهَا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا

یاہی گل کہئی تھی جھڑا انھاں تیں پہلاں تھا ، فر اُنھاں غی کھٹی وی اُنھاں غے کجھ

كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ؕ

کم نیہنہ آئی ؛ تے انھاں غی کھٹی غا پھیڑا نتیجا انھاں ور آپیا

وَالَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ هٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيْبُهُمْ سَيِّاٰتُ

تے جھڑا لوک انھاں بچوں ظالم ہیں انھاں ور انھاں غاں عملاں غو وبال

مَا كَسَبُوْا ۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُوْٓا

پینڑ ہی آلو ہے ، تے ویہہ مھارا قابو تیں باہر نیہنہ نکل سکتا ؛ کیوں ! انھاں ناں پتو نیہنہ ؛

اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ

جے اللہ تعالیٰ جس واسطے چاہوے روزی کھلی کردئے ، تے وہ ہی (جس واسطے چاہوے) تنگی کردئے

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾ قُلْ ع

یقیناً اس ماں ایمان آلاں واسطے بڑیں نشانڑیں ہیں (اے نبیؐ) تم فرمادیو :

(١٤) یعنی یاہ کتناں بڑا تعجب غی گل ہے کہ خدا غی توحید جسی موٹیں موٹیں گلاں ماں وی اختلاف ہونڑ لگ گیو ہے ، بس خدایا ! توں ہی قیامت غے تھاڑے انھاں غے بشکار فیصلو فرمایئے۔ اگے قیامت غا تھاڑا غو کجھ نقشو ہے۔ جے وہ مُچ اوکھو تھاڑو وہے غو مشرکاں ظالماں غو تے یوہ حال وہے غو کہ جیکدے زمین غا سارا خزانہ وی انھاں کولے ویں غا تاں وی ویہہ انھاں ناں دے غے جان نیہنہ چھڑکا سکسیں ۔ بلکہ انھاں غے سامنڑے وہ عذاب وہے غو جس غو دنیا ماں ویہہ خیال وی نیہنہ کرسکیں تھا۔ کیونجے انھاں غا پھیڑا کرتوت ہی عذاب بنڑ غے انھاں ناں اپنڑاں کھیراماں لے لیں غا۔

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا

اے میریو بندیو ! جنھاں نے اپنے اپر زیادتی کی ہے تم اللہ غی رحمت تیں

مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا ۭ

نا امید نہ ہووؑ بلاشبہ اللہ تعالیٰ تے سارا ہی گناہ معاف کردئے ؛

اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٥٣﴾ وَاَنِيْبُوْٓا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوْا

واقعہ ہی وہ بڑو بخشن آلو مچ مہربان ہے (۱۵) تے تم اپنّاں رب در متوجہ ہو جاوٗ! تے اس غا فرمانبردار بنٗ

لَهٗ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿٥٤﴾

جاوٗ ! اس توں پہلاں کہ تھارا ور عذاب آپوے فر کدے تیں تھاری مدد وی نہ وہے ؛

وَاتَّبِعُوْٓا اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ

تے اس بہترین چیز ور چلو جہڑی تھارا رب غی طرفوں نازل ہوئی ہے اس توں پہلاں

اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ ۙ

کہ تھارا ور چانٗ چک ہی عذاب آپوے ، تے تمنّاں پتو وی نہ لگے ؛

اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ يّٰحَسْرَتٰى عَلٰي مَا فَرَّطْتُّ فِيْ

(کدے اسی گل نہ وہے) کہ کوئے آدمی کہنٗ لگے : اوہو! اس کوتاہی ور افسوس! جہڑی میں اللہ تعالیٰ

جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السّٰخِرِيْنَ ﴿٥٦﴾ ۙ اَوْ تَقُوْلَ

غا حق ماں کی ، تے ہوں مخول بنانٗ آلاں ماں ہی رہیو : یا کوئے یوں کہنٗ لگے کہ

لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٥٧﴾ ۙ اَوْ تَقُوْلَ

جے اللہ تعالیٰ نے منّاں ہدایت دتی وہے آ، تاں ہوں وی متقیاں ماں شامل ہوتو ؛ یا کوئے شخص

حِيْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِيْ كَرَّةً فَاَكُوْنَ

عذاب ناں دیکھ غے یوں کہہ کہ جے ہوں اک واری فر دنیا ماں جاسکتو تاں ہوں

مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى قَدْ جَاۗءَتْكَ اٰيٰتِيْ

نیکوکاراں ماں ہوتو (اللہ فرماوے غو) آہو کیوں نیہنہ ! تیرے کولے تے میریں آیت پج گئیں تھیں

(۱۵) اسلام انسان ناں خدا غی نافرمانی ور آخرت غا عذاب تیں تے ضرور ڈراوے ور وہ انسان ناں مایوس نیہنہ ہونٗ دیتو۔ اس آیت پاک ماں یا ہی گل بیان فرمائی جا رہئی ہے، جے اللہ تعالیٰ غاں بنداں ناں کسے حال ماں وی اللہ غی رحمت تیں مایوس نیہنہ ہونٗوں چاہئے ! کسے نے پہانویں اپنے اپر کتنوں بڑو ظلم کیو وہے، کفر شرک جسا بڑا بڑا گناہ کیا ویں ور اللہ غی رحمت غو بوہٗ ہر ویلے ہر ایکنٗ واسطے کھلو ہے بس لوڑ اُس بوآ ناں توبہ غے ذریعہ ٹھکورن غی ہے، مدتاں غو پاپی، گنہگار جس ویلے وی اس غا بوآ ور آ جئے، سچا دل نالٗ ہر ایکنٗ گناہ تیں توبہ کر غے اللہ غو بندو بنٗ غو تے اس غا دین ور عمل کرن غو عہد کر لئے اس غا پشلا سارا گناہ معاف ہو جیں، ہاں! اللہ تعالیٰ تے اپنّاں سارا حق معاف فرما دیئے ور بنداں غا جہڑا حق دبایا وا ویں، جہڑی کسے ور ظلم زیادتی کی وی وہے اس واسطے بنداں غا حق ادا کرناں وی ضروری ہیں۔ اس آیت ماں دراصل انھاں لوکاں واسطے خوش خبری ہے جہڑا لمی عمر توڑی گناہ کرتا رہینہ فر چھیکڑ جس ویلے اکھ اُگڑے اس ویلے سوچیں جے عمر تے ساری گناہ کرتاں گذر گئی ہُنٗ آخری عمر ماں توبہ کر غے کے لبھے غو! اساں بنداں ناں اللہ تعالیٰ خوش خبری سناوے جے میریو بندیو تم میرا بوٗآ ور آ غے تے تکو! تم جد وی توبہ کر غے میری رحمت غو بوہٗ ٹھکوریں غا یوہ تمنّاں کھلّو وو ہی لبھے غو، حضرت عبداللہ ابن عباسؓ اس آیت غو شانِ نزول بیان کرتان فرمانویں جے کجھ اسا لوک تھا جنھاں نے قتل کیا تھا تے بہت کیا تھا، اسے را بدکاری کی تے مُچ کی! انھاں نے رحمتِ عالم ﷺ اگے عرض کی جے حضرت تھارو دین تے بڑو سُہنّو ہے ور ہم نٗے تے بڑا بڑا گناہ کیا وا ہیں ہُنٗ مسلمان وی ہو گیا، فر مھارا گناہ کس را معاف ویں غا، اس ور یاہ آیت نازل ہوئی تے انھاں ناں خوشخبری سنائی گئی جے اللہ مچ بخشن ہارو بے بہا مہربان ہے۔ بس لوڑ سچی توبہ غی ہے (بخاری، قرطبی) ور اس غو یوہ مطلب وی نیہنہ کہ کوئے یاہ سوچ غے گناہ کرتو رہ جے چھیکڑ توبہ کر لئیوں غو، یاہ تے بہت بڑی نافرمانی بلکہ ٹھیٹھ پونٗوں ہے، فر اس توبہ غو وقت وی موت تیں پہلاں پہلاں ہی ہے آخرت ماں افسوس کرن تے تلیں ملنٗ نالٗ کجھ نیہنہ لبھسیں اگلی چھ آیتاں ماں یا ہی گل بیان ہو رہئی ہے۔

فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٩﴾

فر تیں انھاں ناں چُھوٹھیں کہیو : تے توں بڑو بنؔ گیو اورتوں کافراں ماں شامل رہیو (۱۶)

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ

تے جھاں لوکاں نے (پلّے تیں بنا غے) اللہ تعالیٰ ورکوڑ ماریوتم قیامت غے تہاڑے دیکھیں غا کہ انھاں غا

مُّسْوَدَّةٌ ۗ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾

منہ کالاؔ ہو وا وا ویں غا ، کیوں ! تکبر کرن آلاں غو ٹھکاؔنوں جہنم ماں نیہنہ ہے !

وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ ۖ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ

تے جن لوکاں نے پرہیز گاری اختیار کی اللہ انھاں ناں انھاں غی کامیابی غی وجہ تیں نجات دیدئے غو؛ انھاں ورنہ تے کائے

وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَّهُوَ عَلٰى

پریشانی آوے غی ، تے نہ ویہہ غمگین ویں غا ؛ اللہ تعالیٰ ہر چیز ناں پیدا کرن آلوؔ ہے تے وہ ہر

كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ

اک چیز غو نگہبان ہے ؛ اسماناں غی تے زمین غی کنجیں اسّے غا قبضہ ماں ہیں

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ

تے جہڑا لوک اللہ تعالیٰ غیں آیتاں ناں نیہنہ منتا ویہہ ہی

الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْٓنِّيْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا

ع ۱۱

نقصان ماں ریہنہ غا (۱۷) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: او جاہلو! کیوں ! تم منّاں اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے ہورغی عبادت

الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ

کرن واسطے کیہنہ ؛ تے یقیناً (اے نبیؐ) تھارے دروی تے تھارا تیں پہلاں (نبیاں) دروی یاہ وحی

قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ

کی گئی ہے، کہ جے تم نےؔ شرک کی تاں تھارا سارا کیّا کرایا عمل برباد ہوجیں غا تے تم ضرور نقصان

الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٦﴾

ماں جاپُویں غا ؛ بلکہ تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو ! تے شکر گذاراں ماں ہوجاؤ (۱۸)

(۱۶) یعنی اللہ تعالیٰ درمتوجہ ہونؔ تے توبہ کرن غو وقت وی موت توڑی ہی ہے تے موت غو کجھ پتو نیہنہ کد آجئے، فر آخرت ماں تے انسان خوب روڑیا کرے غو تلیں ملے غو وراس ویلےؔ یہ سوٹھا کرنا اُس ناں کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ یوہ جواب دتو جئے غو جے ہُنؔ روڑیا کانہہ واسطے کرے جد دنیا ماں تنّاں میریں آیت پڑھ غے سنائی جیں تھیں اس ویلےؔ تے توں انھاں ناں چُھوٹھیں کہہ تھو اور اللہ غا حکماں غا مقابلہ ماں آکڑے تھو، ات توڑی کہ تیرو ساہ وی اسے نافرمانی اور کفر ہی غی حالت ماں نکل گیو لہذا اج تناں افسوس کرن نالؔ کجھ نیہنہ لبھسیں۔

(۱۷) یعنی قیامت غے تہاڑے جد ایمان تے کفر غو نمیڑو ہو جئے غو جد کافراں غا منہ ورکلخ چڑھی وی وہے غی اور انھاں واسطے جہنم غو فیصلو ہو جئے غو اور ایمان آلاؔ سارا کامیاب ہوجیں غا اس ویلےؔ ہر اک اپنؔی اکھاں نالؔ تک لئے غو جے واقعہ ہی زمین اسمان غو مالک اللہ ہی ہے اسے غا ہتھ ماں انھاں غو انتظام تے ساراں خزاناں غیں کنجیں ہیں فر سب تک لیں غا جے جھاں لوکاں نے اس غیں آیتاں غا مقابلہ ماں کفر کیو، اس غی نافرمانی اور شرک کی ات توڑی جے اسے حالت ماں انھاں غی جان نکل گئی اور انھاں نے توبہ کر غے اس غی رحمت غو بوؤ نیہنہ ٹھکوریو ویہہ یقیناً ناکام، نامراد تے گھاٹا ماں ہی رہیا۔

(۱۸) روایتاں ماں ہے جے مشرکاں نے رحمتِ عالم ﷺ ناں یاہ دعوت دتی تھی جے کجھ تم مھاراں معبوداں ناں من لیو یا مھاراں کجھ بڑاں بڑاں معبوداں ناں من لیو ہم تھارو دین من لیاں غا اس را مھاری تھاری صلاح ہو جئے غی (ابن کثیر وغیرہ) اسے غا جواب ماں یہ آیت نازل ہوئیں جے او جاہلو ! تم یاہ کسی مانگ کریں ! ہم غیر اللہ غی عبادت کس را کرسکاں حالانکہ شرک تے اتنوں بڑو جرم ہے کہ اللہ تعالیٰ نے رحمتِ عالم ﷺ دروی یاہ ہی وحی کی ہے تے حضرت تیں پہلاں نبیاں دروی یاہی وحی کی تھی کہ چارے قضاء نیں اک واسطے من لیو جیکدے شرک کوئے پیغمبر وی کرے- تاں اس غا سارا عمل برباد ہوجیں ، فر اتناں بڑا گناہ غی دعوت تم رحمتِ عالم ﷺ ناں کس را دیں ! فر اللہ اپناں حبیب ﷺ غے مھاوے سارا موموناں ناں حکم دیئے جے تم تے بس صرف اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو کیونجے ساریں نعمت اسے نے عطا کی ہیں لہذا شکر وی اسے غو کرو۔

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ ۖ وَالْاَرْضُ جَمِيْعًا قَبْضَتُهٗ
تے انھانے اللہ تعالیٰ غی قدر نیہنہ کی، جس رااس غی قدر غو حق تھو، تے قیامت غے تہاڑے ساری زمین اس غی
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ۚ سُبْحٰنَهٗ
مٹھی ماں وہے غی ، تے سارا اسمان اس غا سجا ہتھ ماں پلھیٹیا وا ویں غا ، وہ پاک ہے
وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۷﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّوْرِ فَصَعِقَ
تے اس غی ذات انھاں غا شرک تیں بچ اُچی ہے ؛ تے صور ماں پھوک ماری جئے غی فر جھڑا
مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ
اسماناں ماں ہیں تے جھڑا زمین ماں ہیں سارا غش کھا غے ٹھہ پویں غا ور جس ناں اللہ
اللّٰهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿۶۸﴾
چاہوے ، فر اس ماں دوجی واری پھوکیو جئے غو تے ویہہ چَھٹ کھلا ہو غے دیکھنڑ لگ جئیں غا ؛
وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَ
تے زمین اپنڑاں رب غا نور ناں روشن ہو جئے غی تے اعمال ناماں (آنڑ غے) رکھ دتا جیں غا تے
جِایْٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ
پیغمبر اور (دوجا) گواہ حاضر کیّا جیں غا تے لوکاں غے بشکار ٹھیک ٹھیک انصاف ناں فیصلو ہو جئے غو
وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ
تے انھاں ور ظلم نیہنہ ہوسیں ؛ تے ہر اک شخص ناں اس غاں عملاں غو پورو پورو بدلو دے دتو جئے غو
وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۰﴾ وَسِيْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
تے یہ جو کجھ کریں اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری خبر ہے (۱۹) تے کافر لوک ٹولیں ٹولیں بنڑا غے
اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ
جہنم در کھِدیا جیں غا ات توڑی کہ جسویلے ویہہ اس کولے پج جیں غا اس غا دروازا کھول دتا جیں غا تے انھاں ناں
لَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُوْنَ عَلَيْكُمْ
دوزخ غا چوکیدار کیہنہ غا: کیوں! تھارا کولے تھارا بچوں ہی پیغمبر نیہنہ آیا تھا؟ جھڑا تمناں تھارا رب غیں آیت

(۱۹) قیامت غو نقشو بیان ہو رہیو ہے، جے قیامت غی گھڑی جسی نیڑے آوے غی حضرت اسرافیلؑ صور ماں پھوک ماریں غا جس ناں ہر اک چیز بے ہوش ہو جئے غی، فر دوجی واری پھوک ماریں غا تے ہر چیز مر جئے غی تے دنیا غو یوہ سارو نظام ٹٹ پُھٹ غے تباہ ہو جئے غو فر اک عرصہ تیں بعد دوہری واری پھوک ماریں غا جس ناں سارا زندہ ہو غے اپنڑاں رب غی بارگاہ ماں حاضر ہو جیں غا، تے محشر غو مدان لگ جئے غو، ساری خلقت حساب کتاب واسطے کٹھی ہو جئے غی۔ گواہی دینڑ آلا فرشتا تے باقیں چیز اور نبی تشریف لے آویں غا جھڑا اپنڑاں اپنڑاں وقت ماں دین غی دعوت پہچانڑ غی گواہی دیں غا۔ فر بالکل عدل انصاف ناں لوکاں غے بشکار فیصلو ہو جئے غو کسے ور ذری ظلم نیہنہ ہوسیں بلکہ ہر ایکنڑ ناں اپنڑاں کیا غو بدلو لبھ جئے غو۔ کیونجے اللہ تعالیٰ تے ہر ایکنڑ غاں عملاں تیں آپے خوب واقف وہے غو۔

اٰيٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ قَالُوْا

پڑھ پڑھ غے سناویں تھا تے ویہہ تمناں اس تہاڑا غا پیش آنݨ تیں ڈرانویں تھا، ویہہ کیہنہ غا :

بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۱﴾

آہو ! کیوں نیہنہ ! ور کافراں ور عذاب غی گل پوری ہوغے رہئی ؛

قِيْلَ ادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى

کہیو جۓ غو: جہنم غا دروازاں تیں اندر بڑ جاوٗ! تم نےٓ سدا اتے ہی رہݨوں ہے تے تکبر کرن آلاں غو

الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۷۲﴾ وَسِيْقَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ

کتنوں پہیڑ وٹھکاݨوں ہے؛ تے جہڑا لوک اپݨاں رب تیں ڈریں تھا ویہہ جماعت جماعت کر غے جنت در

زُمَرًا ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ

ٹوریا جیں غا؛ ات توڑی کہ جسویلے ویہہ اس کوݨے پج آویں غا اس غا دروازا کھول دتا جیں غا تے اس غا چوکیدار

خَزَنَتُهَا سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوْهَا خٰلِدِيْنَ ﴿۷۳﴾

انھاں ناں کیہنہ غا: تھاراور سلام وہے، تم بڑا چنگار ہیاہُݨ تم سدا رہݨ واسطے اس ماں چلیا جاوٗ (۲۰)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ وَ

تے ویہہ کیہنہ غا: ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے ہم ناں اپݨوں وعدو سچو کر دسیو، تے

اَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۚ

جس نے ہم اس زمین غا وارث بݨا چھوڑیا کہ ہم اس جنت ماں جت چاہواں اُت رانہہ،

فَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۷۴﴾ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ

تے عمل کرن آلاں غو کتنوں چنگو اجر ہے ؛ تے تم فرشتاں ناں عرش غے آسیں پاسیں

مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ

کہیرو ماریا وا دیکھیں غا ویہہ اپݨاں رب غی تسبیح تے حمد کرتا ویں غا تے لوکاں ماں انصاف نال

بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۵﴾

فیصلو کر دتو جۓ غو، تے کہہ دتو جۓ غو جے ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جہڑو ساراں جہاناں غو پالنہار ہے (۲۱)

(۲۰) یعنی محشر غا مدان ماں فیصلہ تیں بعد نافرماناں، مشرکاں کافراں ناں تے فرشتا کھدتا شِکیتا جہنم در لے چلیں غا جت انھاں غے پجݨاں ہی جہنم غو دروازو اس را کھلے غو جس را قیدیاں واسطے جیل غو دروازو کُھلّے ۔ فر فرشتا انھاں ناں ذلیل کرن واسطے یہ گل یاد کرواویں غا اس غا مقابلہ ماں ایمان آلاں ناں محشر غا فیصلہ تیں بعد بچ عزت احترام نالݨ مہماناں ہاروں جنت در لے جیں غا جت انھاں غا استقبال واسطے فرشتا پہلاں ہی دروازو کھول غے انھاں ناں اڈیکتا ویں غا فر فرشتا انھاں ناں سلام کریں غا تے انھاں غو استقبال کر غے انھاں ناں سدا جنت ماں رہݨ غی خوش خبری سناویں غا۔

(۲۱) یعنی جنتی جنت ماں پج غے ات غیں نعمت دیکھ غے اپݨاں مالک غو شکرادا کریں غا اس ویلے عجیب نقشو وہے غو فرشتا عرش غی چمکھی اپݨاں مالک غی تسبیح غا ترانہ پڑھتا ویں غا تے ہر پاسے جہاناں غا پرودگار اللہ تعالیٰ غی صفتاں غی پکار وہے غی، ایمان آلا وی اپݨاں مالک غی حمد تے تعریف کریں غا اور فرشتا وی اس غیں صفت بیان کرتا ویں غا۔

پہلی جون کوٹ بھلوال جموں

(۱) چوتھا رکوع ماں اک مومن بندا غو ذکر ہے جہڑو فرعونی خاندان بچوں تھو، ور اللہ تعالیٰ نے اس ناں ایمان غی دولت نصیب کی تھی تے اس نے اپڑوں ایمان چھپایو وو تھو ور جس ویلّے فرعونی دربار ماں حضرت موسیٰؑ غا قتل غا مشورہ ہونڑ لگا تھا اس ویلّے اس نے اپڑی قوم ناں خدا غی پغڑ تیں ڈرانڑے اس کم تے ٹھا کیو تھو۔ اسے مومن بندا غا قصہ ور ساری سورت پاک غو ناں ''سورت مومن'' ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے کجھ روایتاں تیں پتو لگے جے یاہ سورت پاک سورت زمر غے نال ہی اس تیں بعد نازل ہوئی ہے۔ اس را اس سورت پاک غو پچھلی سورت ناںڑ مُچ ہی ڈنگو تعلق ہے۔ سورت صٓ، ماں زیادہ بیان رسالت غو تھو، جد کہ سورہ زُمر ماں بنیادی مضمون توحید غو تھو اس غا مقابلہ ماں اس سورت پاک ماں اللہ تعالیٰ غا اک ایکلّاں ہونڑ تے رحمتِ عالم ﷺ غا برحق رسول ہونڑ اور قرآن کریم غا اللہ غی کتاب ہون غو بیان تے ہے ہی ور اصل مضمون موموناں غی تسلی غو تے اس سچا دین غی مخالفت کرن آلاں غی درڑ غو ہے، یعنی ایمان آلاں ناں تے یاہ تسلی دتی گئی ہے جے تم گھبراؤ نہ یقین رکھو دنیا ماں وی تے آخرت ماں وی کامیابی بلا شبہ تمناں ہی نصیب وہے غی تھارا دشمن پہاویں کتنی تعداد ماں تے کتنی طاقت ماں ویں ور انھاں نے چھکیڑ ملیا میٹ ہی ہونڑوں ہے جد کہ تھاری کامیابی تے بخشش واسطے عرش ناں چانڑ آلا فرشتا وی دعا کریں فر اسے چیز غی تسلی واسطے حضرت موسیٰؑ غو قصو بیان ہوو و ہے۔ تے فرعون غا خاندان بچوں ہی اک مومن بندا غو ذکر آیو ہے۔ جے دیکھو! اللہ نے فرعون جیا جابر ظالم غو کس را بیڑو غرق کر غے حضرت موسیٰؑ ناں تے اس مومن بندا ناں کامیاب کیو تھو۔ اس غے نالڑ نالڑ مشرکاں ناں درڑیو گیو ہے، جہڑا اللہ غا دین ناں دبان واسطے تے ایمان آلاں ور ظلم کرن واسطے سازش کریں تھا سگوں رحمتِ عالم ﷺ ناں جانڑوں مارغے اس دیا ناں پھوکاں نالڑ بجھانڑ غی سوچیں تھا! انھاں ناں سمجھایو گیو ہے جے یہ سازش تے یہ چلاکیں کوئے نویں گل نیہنہ پہلا گمراہ ظالم وی یہ ہی کار کرتا رہیا ہیں۔ فر انھاں غی تباہی بربادی وی تھاری اکھاں اگے ہے ہُنڑ تم نے فیصلو کرنڑوں ہے جے تم نے تباہی تے کامیابی بچوں کہڑا رستہ ور چلنڑوں ہے۔ فر دنیا تے آخرت غا عذاب تیں ڈرانڑ غے نالڑ نالڑ جگہ جگہ انھاں ناں اللہ غی رحمت ور وی متوجہ کیو گیو ہے کہ جیکر تم ہُنڑ وی باز آ جیں کفر شرک تیں توبہ کر غے ایمان قبول کرلیں خدا غی فرمانبرداری غو رستو نوڑلیں فر تمناں خدا غی رحمت غو بوہ کھلو و لبھے غو۔ اُتوں اگے ہُنڑ سورت احقاف توڑی ست سورت حٰمٓ تیں شروع ویں انھاں سورتاں ناں آلِ حٰم کہیو جئے ابن کثیر تے دوجاں مفسراں نے صحابہء کرام کولوں انھاں سورتاں غی بڑی فضلیت نقل کی ہے حضرت ابن عباسؓ انھاں سورتاں ناں قرآن غو مغز تے قرآن غو درواز و بیان فرمانویں، حضرت ابن مسعودؓ انھاں ناں قرآن غی زینت تے قرآن غو چمن کیہنہ۔ تے فرمانویں جے جس ویلّے ہوں قرآن غی تلاوت کرتو کرتو انھاں سورتاں ور پچوں منا اس را لگے جس را جے ہوں کسے سُہنّاں پُھلیا پَھلیا واباغ غی سیر کر رہیو ہوں ور یہ ساریں گل تاں ہی حاصل ویں جد آدمی انھاں ناں سمجھ غے غور فکر نالڑ تے اخلاص نالڑ پڑھے۔

سُوْرَةُ الْمُؤْمِنِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَّ ثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّ تِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت مومن مکہ ماں نازل ہوئی تے اساں پچاسی آیت اور نوں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالڑ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ۝۱ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ۝۲

(۱) اس کتاب غو نازل کرنوں اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے جہڑو زبردست ہے جانڑ آلو ہے؛

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ

گناہ بخشن آلو ہے تے توبہ قبول کرن آلو ہے سخت سزا دینڑ آلو ہے؛

ذِي الطَّوْلِ ۭ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝۳ مَا يُجَادِلُ

بڑا اکرم تے فضل آلو ہے، اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ، اسّے کولے ہی مڑ غے جانڑوں ہے (۲) اللہ تعالیٰ غی

فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي

آیتاں ماں کافراں تیں بجنڑ کوئے تُہتھ نیہنہ کرتو تے انھا غو شہراں ماں ٹرنوں پھرنوں تمناں تُھو کھا ماں نہ

الْبِلَادِ ۝۴ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّالْاَحْزَابُ مِنْۢ

سٹ چھوڑے (۳) اِنھاں تیں پہلاں نوحؑ غی قوم نے تے اس تیں بعد (دوجیاں) جماعتاں نے نبیاں

بَعْدِهِمْ ۠ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍۢ بِرَسُوْلِهِمْ لِيَاْخُذُوْهُ

ناں چُھوٹھا کہیو تے ہر ایکنڑ اُمت نے اپڑاں رسول ناں گرفتار کرلینڑ غو پکّو ارادو کر لیّو

وَجٰدَلُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ ۣ

تے ویہہ باطل طریقاں نالڑ تُہتھ کرتا رہیا تانجے اس نالڑ حق ناں کمزور کردیں فر میں ویہہ پغڑ لیّا

فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝۵ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ

فر میری سزا کئی جئی رہئی ہے! تے اس را تھارا رب غی گل انھاں لوکاں

رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ۝۶

ور پوری ہوگئی جنھاں نے کفر غو رستو نوڑلیّو تھو جے ویہہ دوزخی ہیں (۴)

(۲) سورت پاک غا منڈ ماں ہی قرآن غو تعارف کرایو جا رہیو ہے، جے یوہ اللہ تعالیٰ غو کلام ہے جہڑو اس نے آپ اپڑاں بنداں غی ہدایت واسطے نازل کیو ہے فر اللہ تعالیٰ غیں او پر وتھلی چھ صفت بیان کیں جے وہ ''زبردست ہے'' اس غی پغڑ تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو، تے وہ جہڑیں گل بیان فرما رہیو ہے، انھاں غا ہونڑ ماں دنیا غی کائے طاقت رکاوٹ پیدا نیہنہ کرسکتی، تے ''وہ سب کجھ جانڑ آلو ہے'' اس گلوں اس نے جہڑی گل وی بیان کی ہے واہ اپڑاں علم غے مطابق ہی کی ہے کائے اندازہ یا قیاس نالڑ نیہنہ بیان کی تے اس غا مقابلہ ماں مشرک لوک نیش جاہل پونڑوں کر رہیا ہیں۔ اسے را وہ انسان غا ہر اک کم تیں بلکہ دل غی نیت تیں وی واقف ہے۔ اسے علم غے مطابق ہی وہ پہلکے قیامت غے تہاڑے بنداں غے بشکار فیصلو کرے غو، فر نافرمان بندہ ناں توبہ غی دعوت دتی جئے کہ ''وہ مچ بخشش کرن آلو تے توبہ قبول کرن آلو ہے'' یعنی

مدتاں غو پاپی، کافر، مشرک جدتوبہ کرغے اُس غا بوآ ورآ جئے وہ اس ناں بخش دیئے اس غی توبہ قبول کر لیئے۔ وراتنوں کجھ سمجھاں تیں بعد وی جھڑ و باز نہ آوے وہ یاد رکھے کہ اللہ ''سخت سزا دینں آلو وی ہے'' تے اس غی سزا تیں اس غاں نافرماناں ناں کوئے بچانیہنہ سکسے، کیونجے وہ ''بڑی طاقت آلو ہے'' اس غو مجرم کدے چھپ لُک غے یانس بھج غے جان نیہنہ بچاسکتو، تے کجھ حضرات نے ﴿ذِي الطَّوْلِ﴾ غو ترجموں ''بڑا فضل آلو کیو ہے''، یعنی جس ناں جو کجھ لبھے اسے غا فضل تے احسان ناں لبھے۔ یہ ساریں صفت بیان کرغے دو گلاں غو صاف صاف لفظاں ماں اعلان فرمایو ہے اک تے یوہ جے اس تیں بجن کوئے عبادت غے لائق نیہنہ'' پہانویں لوک کتناں ہی باطل معبود کیوں نہ بنا لیں تے دوجے یوہ جے مُڑ غے ساراں نے اسے غی بارگاہ ماں جانوں ہے جس

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ

(ویہہ فرشتا) جھاں نے عرش چایو وو ہے تے جھڑا اس غے آسیں پاسیں ہیں ویہہ اپناں رب غی صفتاں

بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ

ناں اس غی تسبیح کریں تے ویہہ اپناں رب ور ایمان لیانویں، تے ویہہ ایمان آلاں واسطے بخشش غی

آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ

دعا منگیں اے مھاریا ربا! تیں ہر اک چیز (اپنی) رحمت تے علم غا گھاوا ماں لی وی ہے، تے توں انھاں

لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝٧

لوکاں واسطے بخشش کردے جھاں نے توبہ کی تے جھڑا تیرا رستہ ور چلیا تے توں انھاں ناں دوزخ غا عذاب تیں بچالے؛

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدتَّهُمْ

ربا! توں انھاں ناں سدا رہنں آلاں باغاں ماں داخل کردے جھاں غو تیں انھاں ناں وعدو کیو وو ہے

وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَ

تے انھاں ناں وی جھڑا انھاں غا باپ دادا تے بیویں اور اولاد بچوں جنت غے

ذُرِّيَّاتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٨ وَقِهِمُ

لائق ہیں بیشک توں ہی غالب تے حکمت آلو ہے؛ تے توں انھاں ناں سختیاں تیں

السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ

بچالے تے جس ناں اس تہاڑے توں سختیاں تیں بچا لئے غو اس ور تے یقیناً تیری مہربانی

رَحِمْتَهُ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝٩ إِنَّ الَّذِينَ

ہی وہے غی تے یاہی بڑی کامیابی ہے (۵) بیشک جھاں لوکاں نے

ع ۹

كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ

کفر کیو انھاں ناں بلا غے کہیو جئے غو جے (اج) تمناں اپناں آپ تیں جتنی ابیزاری ہے اللہ تعالیٰ اس تیں زیادہ

أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ۝١٠

(تھارا ور) ناراض وہے تھو جسویلے تم ایمان در بلایا جیں تھا فر تم مکر جیں تھا (۶)

تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو ہُنں انسان آپے فیصلو کرلئے جے اس نے فرمانبرداری یا نافرمانی غو کہڑو رستو اختیار کرنوں ہے۔

(۳) یعنی اللہ تعالیٰ غی ان صاف صاف دل ماں کُھب جانں آلیاں آیتاں ور ضد غی وجہ تیں ایمان نہ لیانوں انھاں غا بارہ ماں تُہتھ کرنی، انھاں ماں شک تے ٹھسہ گہل گہل غے لوکاں ناں انھاں تیں دور رکھنوں یوہ کم کسے چنگا اخلاق تے سُہنا کردار آلا بندہ غو نیہنہ ہوسکتو، یوہ کم خدا غا ناشکرا تے مُنکر غو ہی ہو سکے۔ جھڑو خدا ناں منتو وہے وہ اس غی آیتاں ناں یوہ سلوک نیہنہ کرسکتو، یاہ گل خاص کرغے عرب غاں مشرکاں ناں کہئی جارہئی ہے جھڑا کیہنہ تھا جے ہم اللہ تعالیٰ ناں مناں، انھاں ناں کہیو جارہیو ہے۔ جے اک پاسے خدا غی ذات غو اقرار تے دوجے پاسے اس غی آیتاں غو انکار؟ بلکہ انھاں غا بارہ ماں تُہتھ ناتے گُھول چھنغڑو یہ دو گل کٹھیں نیہنہ ہوسکتیں۔ اس غو مطلب یوہ تھو جے اسّاں فراڈیاں ناں ضرور سزا دتی جئے غی ور اس بارہ ماں کسے غا دل ماں یوہ ٹھسو آسکے تھو جے جد یہ خدا غا نافرمان ہیں۔ تے انھاں ور عذاب نازل ہونوں ہے فر یہ اج دنیا ماں ٹھاٹھ باٹھ کیوں کررہیا ہیں؟ انھاں غو بپار کیوں چل رہیو ہے، بلکہ عام لوک مکہ غا مشرکاں غو کعبہ غا گوانڈی ہونں غی وجہ تیں احترام کررہیا ہیں تے یہ ارام ناں شہراں ماں کیوں پھرر ہیا ہیں؟ اس غو جواب دتو جے یاہ چار تہاڑا غی ٹہل ہے جس را حلال ہونں آلاں چوکھراں ناں خوب رج غے چرن دتو جئے۔ لہذا انھاں غی اس چار تہاڑا غی شہراں ماں چلت پھرت تیں کوئے تُھوکھو نہ کھائے۔ بلکہ پکو یقین رکھو! کہ جیکدے یہ باز نہ آیا تاں ضرور ملیا میٹ کیا جیں غا۔

(۴) یعنی اللہ غاں نبیاں غی مخالفت کائے نویں گل نیہنہ بلکہ تاریخ غا ورقا پھلور غے تکو ہر دور ماں نبیاں غی مخالفت واسطے کافراں غا جتھا مدان ماں آتا رہیا ہیں بلکہ ویہہ ''باطل'' غا مقابلہ ماں ''حق'' ناں نیووں کر دینں واسطے اللہ غا پیغمبراں ناں گرفتار کرن تے قتل کرن غا پلان بنا تا رہیا ہیں لیکن فر ویہہ کس را خدا غی پنڑ ماں آ غے ملیا میٹ ہویا! یاہ گل وی تاریخ ناں کدے بسر نیہنہ سکتی، دیکھو! حضرت نوحؑ غی نافرمان قوم تے قوم ثمود وغیرہ غو کے حشر ہووو؟ تے خدا غی مار کسی رہئی! اتنوں ہی نیہنہ سگوں دنیا غا عذاب غے ناں ناں کافراں واسطے اللہ غی یاہ گل وی پکی ہوگئی جے آخرت ماں وی یہ سدا جہنم غی اگ ماں سڑیں غا۔ لہذا اللہ غا نبیاں غی تے اس غا دین غی مخالفت ماں جھڑو وی مدان ماں آوے وہ پشلاں نافرماناں غی تباہی غا شیشہ ماں اپنوں انجام تے اپنوں حشر پہلاں ہی تک لئے۔

(۵) ایمان آلاں بنداں ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے انھاں ناں کافراں، مشرکاں غیاں گلاں ور تے انھاں غا ظلم ور دلگیر ہونں غی لوڑ نیہنہ، انھاں ناں صبر کرنوں چاہئے کیونجے انھاں غو رتبو مُچ اُچو ہے، اتنوں اچوں کہ فرشتا وی انھاں واسطے دعا منگ رہیا ہیں، فرشتاں غیں سُچیاں مجلساں ماں انھاں غو ذکر ہورہیو ہے، عام فرشتاں غی تے گل ہی کے ہے!! اللہ غی بارگاہ غا ویہہ مقرب فرشتا جھاں نے عرش الٰہی چکیو وو ہے ویہہ وی مومن بنداں غو تذکرو کریں سگوں انھاں غا کم ہی دو ہیں اک اللہ تعالیٰ غی حمد تے اس غی تسبیح ناتے پاکی بیان کرنی اور اللہ تعالیٰ اگے عاجزی انکساری کر

غے ایمان غو اظہار کرنوں، تے دوجے مومن بنداں واسطے بخشش اور مغفرت غی دعا منگنی، ویہہ مُچ عاجزی ناں اپناں مالک غی بارگاہ ماں عرض کریں رہا! تیں ہر چیز اپنٖی رحمت غا کلاّ وا ماں لی وی ہے تے تناں ہر چیز غو علم ہے۔ توں اپناں فرمانبردار بنداں ناں وی خوب جانٖے لہٰذا اجھڑا لوک کفر شرک تے تیری نافرمانی تیں توبہ کر غے تیرو رستو نوڑ لیں توں انھاں غی ہر اک خطا معاف کر غے انھاں ناں جہنم غا عذاب تیں بچالے۔ سگوں انھاں غا ماں باپ تے بیوی بچاّں بچوں جھڑا نیک ویں، ور انھاں غو درجو انھاں موموناں غے برابر نہ وہے توں اپناں فضل ناں انھاں غو درجو وی اچو کر غے انھاں ناں جنت ماں انھاں غے ناں ملادے تانجے ایکنٖ دوجاناں تک غے اکھ ٹھنڈیں کریں (یاہ گل سورہ طور آیت ۲۱ ماں ہور تفصیل ناں ہے) تے ربا! توں انھاں ناں قیامت غے

قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا

ویہہ کیہنہ غا: اے مھاریا ربا! تیں ہمناں دو واری موت دتی تے دو واری زندگی دتی ہنٖ ہم نٖے اپناں

بِذُنُوْبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوْجٍ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۱۱﴾ ذٰلِكُمْ

گناہ منٖ لیاّ ہیں تے کیوں! اتوں نکلن غی کائے سبیل ہے؟ یوہ اس گلوں ہے

بِاَنَّهٗٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ كَفَرْتُمْ ۚ وَاِنْ يُّشْرَكْ بِهٖ

کیونجے جد اک ایکلا اللہ تعالیٰ غو ذکر کیو جئے تھو تاں تم کفر کریں تھا تے جے اس ناں شرک کی جئے تھی

تُؤْمِنُوْا ۚ فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ ﴿۱۲﴾ هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ

تاں تم من لیں تھا تے ہنٖ فیصلو اللہ تعالیٰ ہی غو ہے جھڑو عالیشان تے بڑا رتبہ آلو ہے (۷) وہ ہی تے ہے جھڑو تمناں

اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا

اپنٖی آیت دسےّ تے جھڑو تھاراواسطے اسماناں تیں روزی لاہوے ور نصیحت تے وہ ہی حاصل کرے

مَنْ يُّنِيْبُ ﴿۱۳﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ

جھڑو متوجہ وہے؛ تے تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو عبادت ناں اسےّ واسطے خالص کر غے

وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۴﴾ رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ

پَہانویں کافر کتنا ہی سڑیں (۸) وہ اُچاں رتباں آلو ہے، عرش غو مالک ہے

يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ

وہ اپناں بنداں بچوں جس ور چاہوے اپناں حکم ناں وحی نازل فرماوے

لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿۱۵﴾ يَوْمَ هُمْ بٰرِزُوْنَ ۚ لَا يَخْفٰى

تانجے وہ ملاقات غا تہاڑا تیں اگاہ کردئے؛ جس تہاڑے ویہہ باندے نکل آویں غا، انھاں غی کائے گل

عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۭ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۭ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿۱۶﴾

اللہ تعالیٰ تیں چھپی نیہنہ رہ سیں اج کس غی بادشاہی ہے؟ چھڑی ایکلاّ اللہ تعالیٰ غی ہے جھڑو غالب ہے؛

اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۢ بِمَا كَسَبَتْ ۭ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۭ

اج ہر اک جان ناں اس غا کیاّ غو بدلو دتو جئے غو اج (کسے ور) کوئے ظلم نیہنہ ہوسیں

تہاڑے ہر قسم غی پریشانی تے مصیبت تیں بچا لیئے کیونجے جس ناں توں اس تہاڑا غیں مصیبتاں تیں بچالئے غو اس ور تیری بڑی مہربانی وہے غی تے اس تہاڑا غی مصیبتاں تیں بچ جانٖوں بہت بڑی کامیابی ہے کیونجے وہ مچ ہی اوکھو تہاڑو تے مشکل غی گھڑی وہے غی۔

(۶) کافر لوک قیامت غے تہاڑے اپناں آپ اُپرّ دندر کیں غا جے ہم نٖے کفر، شرک تے خدائی نافرمانی اور گناہ غو رستو کیوں نوڑ یو تھو جس غا نتیجہ ماں ہمناں ات دوزخ ماں پجُنٖوں پیو، اس ویلٖے فرشتا انھاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے انھاں ناں بلاّ غے کیہنہ غا جے اج تے تمناں اپناں آپ ور بڑی لہر چڑھے لگی ور جد دنیا ماں تمناں ایمان غی تے اللہ تعالیٰ غی فرمانبرداری غی دعوت دتی جئے تھی، جس ور تم اگے تیں کفر تے نافرمانی کریں ویں تھا، اس ویلٖے خدا غی ناراضگی تے اس غو قہر تھارے اپُر اس تیں وی زیادہ وہے تھو ور تم باز نیہنہ آویں تھا لہٰذا اج دندر مکنٖ ناں تمناں کجھ نیہنہ لبھتو۔

(۷) انسان پہلاں کجھ نیہنہ ہو تو یعنی مُووو وہے فر خدا اس ناں زندگی بخشے یہ اک واری غی موت تے اک واری غی زندگی ہوئی اس زندگی تیں بعد چھیکڑ فر انسان مر جئے، یوہ دوجی واری غو مرنٖوں ہو وواں ترے گلاں ناں تے ہر اک انسان منیں کیونجے یوہ سب کجھ اس غی اکھاں اگے وہے چوتھی گل تھی اس مرن تیں بعد دوہری واری زندہ ہونٖوں اس ناں دنیا ماں مشرک تے کافر انسان نیہنہ منٖے تھو قیامت غے تہاڑے انھاں چُواں غا بارہ ماں یہ نافرمان لوک کیہنہ غا خدایا ہُنٖ ہمناں یقین آ گیو ہے واقعہ ہی تیں ہمناں دو واری موت تے دو واری زندگی دتی ہے ہُنٖ ہم اپنٖی غلطی ناں مناں لگا تے ہم اپناں قصوراں اور جرماں غو اقرار کراں لگا، الاّ! ہُنٖ توں دس کیوں! اس جہنم تیں نکلنٖ غی وی کائے سبیل ہے؟ تانجے ہم دنیا ماں جا غے نیک عمل کر غے آواں۔ ظاہر ہے اس غو جواب یوہی وہے غو جے ہُنٖ اتوں کسے واسطے نکلنٖ غی کائے سبیل نیہنہ ہُنٖ تم نٖے اِتے ہی سڑنٖوں ہے اور تمناں یاہ سزا اس گلوں ہور ہئی ہے۔ کیونجے تم نٖے جرم وی بہت بڑو کیو تمناں دنیا ماں جس گھڑی اک ایکلاّ اللہ تعالیٰ ناں منٖنٖ واسطے کہیو جئے تھو اس ویلٖے تم نمکر جیں تھا اور کفر کریں تھا تے خدا تعالیٰ ناں ہور ہور شریک بنٖا غے تم انھاں ناں معبود منٖ لیں تھا اج صرف اک اللہ غو حکم چلے اِت تھارا باطل معبوداں بچوں کوئے تھارے کم نیہنہ آتو ور دنیا ماں تم اک اللہ تعالیٰ ناں اپنٖوں مشکل کشاء تے حاجت رواء منٖنٖ واسطے تیار نیہنہ ویں تھا بلکہ اس ناں ضرور شرک کریں تھا۔

(۸) یعنی مومن بنداناں خاص اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرنی چاہیئے اسے اگے دعا منگنی چاہیئے اور عبادت ناں اسے واسطے خالص کر دینٖوں لوڑیئے؛ پَہانویں کافراں ناں انھاں غو یوہ عمل کتنٖوں ہی مندو لگے! تے ویہہ کتناں ہی سڑیں۔

إِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۷﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ
بیشک اللہ تعالیٰ مچ تاولو حساب لینڑ آلو ہے(۹) تے (اے نبیؐ) تم انھاں ناں اس نیڑے آلگنڑ آلی غا تہاڑا تیں ڈراؤ!
اِذِ الْقُلُوْبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كٰظِمِيْنَ ۬ مَا لِلظّٰلِمِيْنَ
جد دل غم ناں پہریا وا سنگا توڑی آپچیں غا تے ظالماں غو نہ کوئے
مِنْ حَمِيْمٍ وَّلَا شَفِيْعٍ يُّطَاعُ ﴿۱۸﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ
دلی دوست وہے غو، تے نہ کوئے اسو سفارشی وہے غو جس غی گل منّی جئے، وہ اکھاں غی چوری تے
وَمَا تُخْفِي الصُّدُوْرُ ﴿۱۹﴾ وَاللّٰهُ يَقْضِيْ بِالْحَقِّ ۭ وَالَّذِيْنَ
سیناں ماں چھپی وی گل ناں وی جانڑے؛ اللہ تعالیٰ ٹھیک ٹھیک فیصلو فرماوے غو، تے اللہ ناں چھوڑ غے
يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ بِشَيْءٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
مشرک جھاں غی عبادت کریں ویہہ کسے چیز غو فیصلو نیہنہ کرسیں ؛ بیشک اللہ تعالیٰ
هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿۲۰﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
ہی خوب سنن آلو خوب دیکھنڑ آلو ہے (۱۰) کیوں ! یہ زمین ماں ٹریا پھریا نیہنہ !
فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ
کہ یہ دیکھیں آں، کہ جہڑا لوک انھاں تیں پہلاں ہو گذریا ہیں انھاں غو چھیکڑ کے انجام
قَبْلِهِمْ ۭ كَانُوْا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ
ہوو تھو ویہہ زور ماں وی انھاں تیں مچ تکڑا تھا تے زمین ماں یادگار چھوڑن ماں وی انھاں تیں بدھ تھا
فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ
فر ویہہ اللہ نے انھاں غا گناہاں ماں پکڑ لیا، تے کوئے انھاں ناں اللہ تعالیٰ (غی پکڑ) تیں بچا
وَّاقٍ ﴿۲۱﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ
نیہنہ سکیو؛ یوہ اس گلوں کیونجے انھاں کوڑے انھاں غا پیغمبر صاف صاف دلیل لے غے آویں ویں تھا
فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۲﴾
ور ویہہ کفر کریں ویں تھا، فر اللہ تعالیٰ نے ویہہ پکڑ لیا بیشک وہ بڑی طاقت آلو سخت سزا دینڑ آلو ہے؛

(۹) اپر اک اللہ تعالیٰ واسطے عبادت ناں خالص کر لین غی گل تھی۔ ہُنڑ اللہ تعالیٰ غی عظمت، کبریائی تے اس غا جلال غو بیان ہے جے وہ اُچا درجاں آلو تے اُچی شان آلو تے عرش غو مالک ہے! وہ ساری مخلوق غو بادشاہ ہے، تے وہ ہی اس کائنات غو نظام چلا رہیو ہے اور وہ ہی اپناں حکم ناں اپناں بنداں بچوں جس ناں چاہوے نبی بنا غے اس ور روح یعنی اپنڑی وحی نازل کر دیئے، تانجے اس وحی غے ذریعہ اس غا پیغمبر لوکاں ناں اس تہاڑے تیں باخبر تے اگاہ کر دیں جس تہاڑے ساری مخلوق اس غی بارگاہ ماں حاضر وہے غی تاں جے لوک اس تہاڑا تیں اگاہ ہو غے اس واسطے تیاری کر لیں، تے کفر شرک ناں موواوادل اس روح یعنی وحی غے ذریعے اس را زندہ ہو جیں جس را بے جانڑ چیز روح پینڑ ناں زندی ہو جئے فر آخرت غا ملاقات آلا تہاڑا غیں صفت بیان کی جیں کہ اس تہاڑے سارا لوک صاف مدان ماں اپناں مالک غے سامنڑے کھلاویں غا کوئے کِدے چھپ لُک نیہنہ سکسیں۔ نہ کسے غی کائے گل اللہ تیں چھپی رہ سکے غی فر اس تہاڑے اللہ تعالیٰ غی بادشاہی غو اعلان وہے غو جے اج کس غی بادشاہی ہے؟ یعنی جہڑا لوک دنیا ماں اللہ غی ٹہل ور متکبر ہو گیا تھا، اللہ تعالیٰ غی نافرمانی تے تکبر کریں تھا انھاں ناں پچھیو جئے غو جے دسو! اصل بادشاہی کس غی ہے؟ فر ہر پاسے تیں اک ہی جواب آوے غو جے اس اک ایکلا اللہ تعالیٰ ہی غی بادشاہی ہے جہڑو غالب ہے، اس تہاڑے کسے ناں اس غو تکبر کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ اعلان وہے غو جے اج ہر ایکنڑ ناں اپناں کیّا غو بدّلو لبھے غو کسے ور کجھ ظلم نیہنہ ہوسیں تے اللہ تعالیٰ ناں اپنڑی مخلوق غو حساب لینڑ ماں کجھ دیر وی نیہنہ لگتی بلکہ وہ اکھ غا لحظ ماں ساراں غو حساب لے سکے۔

(۱۰) یعنی قیامت غا یہ خطرناک حالات ویں غا فر اللہ تعالیٰ ہی ساراں غو برحق طریقہ ناں فیصلو کر دیئے غو اور مشرکاں نے جہڑا باطل معبود بنایا وا تھا ویہہ نہ کجھ فیصلو کر سکیں غا تے نہ انھاں غا اختیار ماں کجھ وہے غو کیونجے اللہ تعالیٰ ہی ہر اک گل ناں جانڑن آلو تے وہ ہی سب کجھ سُننڑ آلو اور سب کجھ دیکھنڑ آلو ہے، بلکہ وہ تے نظر غی چوری ناں وی جانڑے جس دیکھنڑ غو کسے ناں پتو نیہنہ چلتو وہ اس ناں وی جانڑے تے دلاں ماں چھپی وی نیتاں تے خیالاں تیں وی واقف ہے۔ اس گلوں وہ ہی اپناں علم غے مطابق برحق فیصلو کرے غو۔

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾

تے ہم نےٚ ہی موسیٰؑ اپنٹیں نشانٹیں تے صاف دلیل دے غے چلایا تھا ؛

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ

فرعون تے ہامان اور قارون در فر انھاں نے کہیو : یوہ تے جادو گر

كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا

بڑو چُھوٹھو ہے ؛ تے جسویلے موسیٰؑ مھاری طرفوں انھاں کوٚلے سچو دین لے غے آ گیا انھاں نے کہیو :

اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ

جھڑا لوک موسیٰؑ غے نالٚ ایمان لیایا ہیں انھاں غاں بچاں ناں قتل کر چھوڑو ! تے انھاں غیں کاٚسر یں زندیں رہنٚ دیو ؛

وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ

اور کافراں غو داء تے بیکار ہی رہ ؛ تے فرعون بولیو :

ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ

اورے منّاں چھوڑو جے ہوں موسیٰؑ ناں قتل کر چھوڑوں ، تے وہ اپنٹاں رب ناں بلاٚ لئے ، منّاں تے ڈر ہے

أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾

جے وہ (کدے) تھارا دین ناں (نہ) بدلا چھوڑے یا وہ زمین ماں فساد (نہ) مچا چھوڑے ؛

وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم

موسیٰؑ نے فرمایو : ہوں تے اپنٹاں رب اور تھارا رب تیں پناہ منگوں

مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

ہر اس تکبر کرن آلاٚ تیں جھڑو حساب غا تہاڑا ناں نہ منّیں (۱۱)

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ

تے اک ایمان آلاٚ بندا نے جھڑو فرعون غا خاندان بچوں تھو جس نے اپنٹوں ایمان

إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ

چھپایو وو تھو کہیو : کیوں ! تم اک آدمی ناں بس اس گلوں قتل کریں جے وہ کہہ کہ میرو رب اللہ ہے

(۱۱) حضرت موسیٰؑ غو تفصیلی قصو اس تیں پہلاں سورت بقرہ ، اعراف ، طٰہٰ ، قصص ، وغیرہ ماں کیئں جگھیں گذر گیو ہے ، فرعون انھاں غا قتل واسطے اس گلوں نیہنہ کہہ تھو جے مناں چھوڑو ؟ کہ وہ کسے نے پغڑ یو وو تھو ، بلکہ وہ اس را اپنٹاں لوکاں ناں بیوقوف بنٹا وے تھو ، کیونجے اس غا دل ماں حضرت موسیٰؑ غا معجزہ غو سخت ڈر بیٹھو وو تھو ہُنٚ انھاں غا قتل غی جرت وہ کد کر سکے تھو بس لوکاں ناں دسن واسطے اس را کرے تھو جٹیں ہوں تھاری ہی وجہ تیں اس ناں اج توڑی چھوڑ رہیو تھو ورنہ جے کدے تم اجازت دیں تاں تے ہُنٚ ہی ہوں انھاں ناں قتل کر چھوڑوں ، نالٚ یوہ احساس وی دوار ہیو تھو جے ہُوں انھاں غا رب تیں وی نیہنہ ڈرتو ، یہ پیا اپنٹاں رب اگے دعا منگ لیں ، فر سیاسی لیڈراں ہاروں لوکاں ناں ہور بیوقوف بنٹا وے جے میری اپنٹی ذات ناں انھاں تیں کوئے خطرو نیہنہ ، اصل ماں خطرو ساری قوم ناں تے ملک ناں ہے جے یہ کدے لوکاں غو مذہب ہی نہ بدلا چھوڑیں تے ملک ماں فتنٹوں فساد نہ مچا دیں ، یہ ساریں اس غیں سیاسی چال تھیں ۔ تانجے عام لوک موسیٰؑ غے خلاف ہو جیں ، جس را کہ اج غا فرعون وی اللہ غاں بنداں نالٚ یہ ہی چال چلیں ، حضرت موسیٰؑ مچ اطمینان نالٚ فرمانویں جے ہوں تیریاں شرارتاں بلکہ ہر ایکنٚ متکبر غیاں شرارتاں تیں بچنٚ واسطے جھڑو آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتو اپنٹاں آپ ناں اُس اللہ غی حفاظت تے پناہ ماں دے رہیو ہوں جھڑو میرو وی رب ہے تے تیرو وی رب ہے ، تے جس غی حفاظت تے پناہ ماں کسے ناں کجھ خطرو نیہنہ رہتو اس ماں قیامت توڑی آنٚ آلاٚں ایمانِ آلاٚں واسطے یوہ سبق ہے جے تم ناں جد وی کوئے وقت غو فرعون اسیں تہمکیں دیئے تم اپنٹاں آپ ناں اللہ غی حفاظت ماں دیدیو تے اسے ورتوکل اور پُہر وسو کر لیو ۔ نبی پاکؐ نے وی اپنٹی امت ناں دشمن غا ڈر غے وقت اسی دعا ہی سکھائی ہے ۔ ﴿اَللّٰھُمَّ اِنَّا نَجْعَلُکَ فِیْ نُحُوْرِ ھِمْ وَنَعُوْذُ بِکَ مِنْ شُرُوْرِ ھِمْ﴾ ” خدایا ! ہم انھاں غا مقابلہ ماں تنّاں ہی (مددگار) بنٹاواں ، تے انھاں غیں شرارتاں تیں بچنٚ واسطے تیرے کولوں ہی پناہ منگاں “ (مسند امام احمد)

(۱۲) حضرت موسیٰؑ غو قصو رحمتِ عالم ﷺ غی تے ایمان آلاں ہور بنداں غی تسلی واسطے سنایو گیو تھو، ہُنْ ہور تسلی واسطے اس بزرگ بندا غو ذکر ہو رہیو ہے جہڑو تھو تے فرعون ہی غا خاندان غو بلکہ کجھ مفسراں غی تحقیق غے مطابق تے یوہ فرعون غو پتیر پَہرا تے کجھ حضرات فرمانویں جے یوہ وہ ہی بزرگ ہے جس نے قبطی غا قتل تیں بعد موسیٰؑ ناں فرعونی دربار غا مشورہ غی خبر دتی تھی، جس غو ذکر سورت قصص آیت/۲۰ ماں ہے اس ناں اللہ نے ایمان غی دولت عطا کر دتی تھی ،لیکن اس نے اپٹوں ایمان چھپایو و وتھو، عام لوکاں ناں اس غا ایمان غو کجھ علم نیہنہ تھو، وراج جد اس نے دیکھیو جے فرعونی لوک حضرت موسیٰؑ غا قتل غا بارہ ماں صلاح سوٹھا کر رہیا ہیں، فر یوہ ہر قسم غا خطرہ تیں بے پرواہ ہو غے مدان ماں آ گیو تے انھاں ناں اس را مہر محبت ناں اس کم تیں ٹھاکنْ لگو جے کجھ تے شرم کرو! تم بس صرف اس وجہ تیں اک بندا ناں قتل کرن غی سوچیں جے وہ اللہ تعالیٰ ناں ہی اپٹوں رب کیوں منیں حالانکہ یوہ تے کوئے جرم نیہنہ! فر وہ ہُٹ مُٹ بجنْ دلیل تیں وی گل نیہنہ کرتو بلکہ وہ تھارے کولے صاف صاف دلیل تے معجزا وی لیا یئو ہے، اس قصہ ماں اصل ماں یوہ اشارو تھو جے رحمتِ عالم ﷺ واسطے وی دین غاں دشمناں مکہ غا مشرکاں بچوں ہی ایمان آلا پیدا ویں غا، تے فر یوہی ہو وو بلکہ مکہ غا اک فرعون عقبہ بن معیط نے جد اک تہاڑے رحمتِ عالم ﷺ حرم پاک ماں نماز پڑھتا تکیا اور اس نے اپنٹی چادر حضرت غا گاٹا ماں باہ غے تاء چاہڑنوں شروع کیّو تانجے نعوذ باللہ- گاٹو گُھٹ غے حضرت ناں جانوں مار چھوڑے اس ویلے حضرت ابوبکرؓ بالکل یہ ہی لفظ کہتا دوڑ غے آیا تھا جے ''کیوں! تم ایکنْ بنداناں بس اس جرم ماں قتل کر رہیا ہیں جے وہ کہہ کہ میرو رب اللہ ہے'' فر تھکّو مار غے اُس کافر ناں پرے کیّو۔ (ابن ہشام، نسائی) رحمتِ عالم ﷺ نے آپ وی اس مومن بندا غو مقابلو حضرت ابوبکر صدیقؓ ناں کیّو ہے، حضرت فرمانویں !''صدیقین'' کجھ اک لوک ہیں، اک حبیبؓ نجار جس غو ذکر سورت یٰسٓ آیت/۲۰ ماں ہے دوجو فرعونی خاندان غو مومن بندو (جس غو ذکر ات چل رہیو ہے) تے تیجے ابوبکر صدیقؓ اور حضرت ابوبکر صدیقؓ انھاں ساراں تیں افضل ہیں۔

(۱۳) یعنی جے یہ چھوٹھا ہیں فر انھاں غا کوڑ غو تمناں کے نقصان، یہ اپناں کوڑ غی آپے سزا پھکتیں غا، تے جے یہ سچا ہیں فر تے جس عذاب تیں یہ تمناں ڈرا رہیا ہیں اس بچوں کجھ نہ کجھ تے تھارا اپر آ ہی جے غو، اس گلوں عقل غو وی یوہی تقاضو ہے جے انھاں غا بارہ ماں اتنی جلدی نہ کی جئے، فر یاہ سوچو! جیکدے ویہہ نعوذ باللہ چھوٹھا ہوتا فر انھاں ناں یہ معجزہ کس رالبھتا۔ اللہ تعالیٰ تے کسے وی حدوں بدھنْ آلا چھوٹھا آدمی ناں نہ ہدایت نصیب کرے تے نہ اس غو کم بنن دیئے۔

(۱۴) فرعون ناں غالبًا اُس مومن بندہ غا ایمان غو تے نیہنہ پتو لگو ور اس ناں خطرو ہو گیو جے کِدے اس بندہ غی گل کسے ور اثر نہ کر چھوڑے اس گلوں اس نے اس مومن غی گل بشکا رہی ٹک غے جلدی قوم ناں یاہ گل سمجھانْ غی کوشش کی، جے ہوں تھارو خیر خواہ ہوں جہڑی گل آپ مناسب سمجھوں اُسے غو تمناں وی مشورو دیوں، اور تمناں ہوں بالکل ٹھیک رستو ہی دسوں!۔

وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ ۗ وَاِنْ يَّكُ

حالانکہ وہ تھارا رب غی طرفوں تھارا کولے صاف نشانیں لے غے آیو ہے (۱۲) تے جیکدے وہ

كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ ۚ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ

چھوٹھو ہے تاں اس غا چھوٹھ غو وبال اسّے ور پوے غو؛ تے جے وہ سچو ہے تاں اس عذاب بچوں

بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ

کجھ تے تھار اور آ ہی پوے غو جس غو وہ تھارا ناں وعدو کر رہیو ہے؛ اللہ تعالیٰ اس آدمی ناں یقیناً ہدایت نیہنہ دیتو جہڑو

مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿۲۸﴾ يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ

حدوں بدھنْ آلو چھوٹھو ہے (۱۳) اے میری قوم غیو لوکو! اج تے تھاری ہی بادشاہی ہے تم ہی ملک

فِي الْاَرْضِ ۡ فَمَنْ يَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ

ماں زورا ور ہیں، ور جے اللہ تعالیٰ غو عذاب آ گیو فر کونْ ہے جہڑو مھاری مدد

جَآءَنَا ۗ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ اُرِيْكُمْ اِلَّا مَآ اَرٰى وَمَآ

کرے غو، فرعون نے کہیو: ہوں تے تمناں وہ ہی دسوں جس ناں ہوں اپنٹی رائے ماں چنگو سمجھوں اور

اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿۲۹﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ

ہوں تے تھاری رہنمائی بس نیک رستہ در ہی کروں (۱۴) تے اس ایمان آلا نے

اٰمَنَ يٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِّثْلَ يَوْمِ

کہیو: اے میری قوم! مناں تھارا بارہ ماں (پشلی) اُمتاں جسا تہاڑا غو

الْاَحْزَابِ ﴿۳۰﴾ مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ وَ

ڈر ہے؛ جسو حال ہو وو تھو نوحؑ غی قوم غو تے قوم عاد غو، تے قوم ثمود غو، اور

الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ۗ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿۳۱﴾

انھاں لوکاں غو جہڑا انھاں تیں پچھے ہو وا ہیں، اللہ تعالیٰ تے (اپناں) بنداں ور کسے را غو ظلم کرنوں نیہنہ چاہتو؛

وَيٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿۳۲﴾

تے میری قوم غیو لوکو! مناں تھارا بارہ ماں واویلا آلا تہاڑا غو ڈر ہے؛

يَوْمَ تُوَلُّوْنَ مُدْبِرِيْنَ مَا لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ

جس تہاڑے تم کنڈ پھیر غے نسیں غا تمناں اللہ تعالیٰ تیں بچانڑ آلو کوئے نیہنہ ہوسیں

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ۝ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ

تے جس ناں اللہ تعالیٰ گمراہ کردئے اس ناں کوئے ہدایت دینڑ آلو نیہنہ (۱۵) تے اس تیں پہلاں تھارا کولے

يُوْسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّمَّا

یوسفؑ صاف نشانئیں لے غے آیا تھا تے ویہہ جو کجھ تعلیم لے غے آیا تھا تم اس غا بارہ ماں

جَآءَكُمْ بِهٖ ۭ حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ

شک ہی کرتا رہیا، ات توڑی کہ جسو یلے انھاں غی وفات ہوگئی تاں تم نے کہیو اس تیں بعد تے اللہ تعالیٰ کدے

مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا ۭ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ

کوئے رسول نیہنہ چلاسیں (۱۶) اسّے را اللہ تعالیٰ اس شخص ناں گمراہ کردئے جہڑو

مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ۝ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ

حدوں ٹپنڑ آلو، شک کرن آلو وہے؛ جہڑا کہ بغیر کسے دلیل تیں اللہ تعالیٰ غیں اُنھاں آیتاں ماں

بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ ۭ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ

تُہتھ کریں جہڑیں انھاں کولے آئیں ویں یاہ چیز اللہ تعالیٰ غے نزدیک تے ایمان آلاں غے

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰي كُلِّ قَلْبِ

نزدیک مچ نفرتؔ غی ہے، اللہ اسّے را ہر اک تکبر کرن آلا، انڑ منّ غا

مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ۝ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ

دل ور مہر لا چھوڑے (۱۷) تے فرعون نے کہیو: اے ہامان! توں میرے واسطے

صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ۝ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ

اک محل بنڑوا! تانجے ہوں انھاں رستاں توڑی پج جاؤں، جہڑا اسمان غا رستا ہیں

فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّىْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ۭ

فر ہوں موسیٰؑ غا خدا ناں اوکڑ غے دیکھوں! اور ہوں تے یاہی سمجھوں کہ یوہ بالکل چھوٹھو ہے

(۱۵) مومن بندو پشلاں نافرمان لوکاں ور آنڑ آلا عذاب یاد کرا غے اپنڑی قوم ناں خدا غی نافرمانی تیں ڈراوے فر قیامت غو تے محشر غا مدان ماں کٹھا ہونڑ غو تہاڑ و یاد کرواوے جے جد لوک ایاں اُواں نس رہیا ویں غا تے چینک پکار لگی وی وہے غی تے محشر غا مدان غا فیصلہ تیں بعد نافرمان لوک نس پج رہیا ویں غا اور جہنمی جنتیاں ناں، تے جنتی جہنمیاں ناں، اور اعراف آلا دواں ناں بلا رہیا ویں غا، ور اس تہاڑے کسے ناں اللہ تعالیٰ غی پکڑ تیں تے اس غا عذاب تیں کوئے بچانڑ آلو نیہنہ ہوسے۔

(۱۶) حضرت موسیٰؑ کوئے پہلا نبی نیہنہ انھاں تیں پہلاں حضرت یوسفؑ وی تھا، جنھاں غا اُچّا اخلاق تے سچا کردار ناں تم اج وی منیں، بلکہ تم انھاں ناں اپنڑوں محسن وی منیں کیونجے انھاں ہی غے ذریعہ تے اللہ نے تم کالڑ غی اس بڑی مصیبت تیں بچایا تھا، ور اس غے باوجود جچر توڑی ویہہ تھارے بشکار موجود تھا، تم نے ایمان قبول نیہنہ کیو، تے تم انھاں غی نبوت غا بارہ ماں شک ہی کرتا رہیا۔ ہاں! جس ویلے ویہہ دنیا تیں رخصت ہوگیا اس ویلے تم نے سُرت سمھالی تے تم روہڑیا کرن لگ گیا جے اسا سُچا تے اُچا اخلاق غو انسان دوبارہ کد لبھے غو ہُنڑ تے اللہ کدے کوئے رسول چلاسے ہی نیہنہ، کیونجے نعمت غی قدر ویلو کھڑا غے ہی وہے۔ اشارو اس پاسے ہے جے حضرت موسیٰؑ وی جد رخصت ہو جیں غا فر تمناں انھاں غی قدر آوے غی، ور فائدو کجھ نیہنہ ہوسیں۔ ور کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے ’’انھاں غی وفات تیں بعد تم خوش ہوگیا جے چنگو ہوو رخصت ہوگیو، بس ہُنڑ کدے دوبارہ خدا کوئے رسول نیہنہ چلاسے‘‘ ور پہلی تفسیر پشلا مضمون نالڑ زیادہ جُڑے ابنِ کثیر نے وی یاہی تفسیر پسند کی ہے۔

(۱۷) یعنی حضرت یوسفؑ ہی غا دور غاں کافراں ہاروں، جہڑو گناہ تے نافرمانی ماں حدوں ہی ٹپ جئے۔ ہر اک اسمانی گل ماں شک ہی کرتو رہ اللہ تعالیٰ غی آیتاں غا بارہ ماں تُہتھ چھگڑو، تے کُھول کرتو رہ فر اسا متکبر ناں ایمان کد نصیب وہے بلکہ انھاں غا پہیڑا کرتوت تے ایمان آلاں غی اور اللہ تعالیٰ غی سخت ناراضگی اور قہر غو باعث بنڑیں، اساں متکبراں ناں ایمان نصیب نیہنہ ہوتو سگوں انھاں غا دل ور اللہ غی طرفوں مُہر لگ جئے فر اساں دلاں ماں خیر غی کائے گل جاتی ہی نیہنہ۔

وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ
تے اسّے را فرعون غی نظراں ماں اس غا پھیڑا عمل سوہنا بنا دتا گیا ، تے وہ سِدّا رستہ تیں
السَّبِيْلِ ۭ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ
روک دتو گیو ، تے فرعون غو ہر اک داء تباہی ماں ہی رہیو (۱۸) تے اس آدمی نے کہیو :
الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ
جہڑو ایمان لے آیو تھو اے میری قوم ! میرے پچھے چلو ، ہوں تمنّاں نیکی غو رستو
الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ
دسّوں غو ؛ او میری قوم غیو لوکو ! یاہ دنیا غی زندگی تے بس (کجھ دناں غو) فائدو ہے
وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً
تے بلاشبہ آخرت ہی سدا رہنّ غو گھر ہے ؛ جہڑو بدی کرے غو ،
فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ
اس ناں بس اس غے برابر بدلو لبھے غو ؛ تے جہڑو نیکی کرے غو وہ پہانویں مڑد وہے
اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ
یا کاںسری وہے شرط یاہ ہے کہ وہ مومن وہے ، اسا لوک تے جنّت ماں جیں غا
يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيٰقَوْمِ مَا لِيْٓ اَدْعُوْكُمْ
جت انھاں ناں بے حساب روزی دتی جئے غی (۱۹) ؛ تے او میری قوم ! یاہ کے گل ہے جے ہوں تمنّاں
اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُوْنَنِيْ
نجات در بلاؤں تے تم مناں دوزخ در سدّیں ؛ تم مناں اس گل غی دعوت دیں
لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ ۡ وَّ
جے ہوں اللہ تعالیٰ ناںٔ کفر کروں، ناںٔے ہوں اس ناںٔ اسی چیز ناں شریک کروں جس غی مناں کجھ خبر نیہنہ، جدکہ
اَنَا اَدْعُوْكُمْ اِلَى الْعَزِيْزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا
ہوں تمنّاں اس اللہ در بلاؤں جہڑو غالب (تے) مچ بخشنّ آلو ہے ؛ یاہ پکّی گل ہے جے

(۱۸) اس غی تفسیر سورت قصص آیت/۳۸ ماں گذر گئی ہے

(۱۹) فرعون نے وی وعدو کیّو تھو جے ہوں تمنّاں سِدّ و رستو دس رہیو ہوں، ور مومن بندو کُھل غے بولیو ! جے اس غی یہ ساریں سیاسی چال ہیں، تم جیکر دنیا تے آخرت غی کامیابی حاصل کرنی چاہویں تاں تم میری گل ور چلو ہوں تمنّاں صاف سِدّ و ہدایت تے سمجھداری غو رستو دسوں غو، تے یوہی وہ رستو ہے جس ور تمنّاں حضرت موسیٰؑ بلا رہیا ہیں اس را وہ ات صاف لفظاں ماں اپناں ایمان غو اعلان کر دیئے، فر اپنی دعوت غو خلاصو تے نچوڑ پیش کرے جے سب تیں پہلاں یاہ حقیقت منوں کہ یاہ دنیا فانی ہے ات غی عیش تے ٹھاٹھ باٹھ سب کجھ فانی ہے، فر آخرت غا مقابلہ ماں تے یاہ اک نیس وی نیہنہ، جدکہ آخرت سَدا رہنّ آلی ہے، اُت غو عذاب وی ہمیشاں رہنّ آلو ہے۔ تے نعمت وی کدے نہ مُکنّ آلیں سدا رہنّ آلیں ہیں، لہٰذا انسان ناں اپنی جند جان اُس سَدا رہنّ آلی زندگی واسطے ہی لانی چاہیئے۔ چار تہاڑا غی اس فانی زندگی پچھے سدا رہنّ آلی آخرت برباد کرنی عقلمندی غو فیصلو نیہنہ، آخرت ماں ہر ایکنّ ناںٔ انصاف وہے غو بدی کرن آلاٗ ور ذری ظلم نیہنہ ہوسیں بلکہ اس ناں اپناں عملاں غے بالکل مطابق تے برابر سزا ملے غی ور نیک عمل کرن آلاٗ مومن بندا پہانویں مڑد ویں پہانویں کاںسری ویہہ سدا رہنّ آلی اس جنت ماں جیں غا جت کدے نہ سمن تے نہ مکنّ آلیں بے شمار، بے حساب تے بے حد نعمت ویں غیں۔

تَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا

تم مناں جن معبوداں در بلاویں ویہہ نہ دنیا ماں اس لائق ہیں کہ انھاں اگے دعا منگی جئے، تے نہ

فِي الْآخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ

آخرت ماں! تے یقیناً ہم ساراں نے مڑ غے اللہ تعالیٰ کولے ہی جانوں ہے، تے جہڑا حدوں بدھن آلا ہیں

هُمْ أَصْحَٰبُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ

ویہہ ہی دوزخی ہیں ؛ تے تم تاولاں ہی میری گلاں ناں یاد کریں غا

وَأُفَوِّضُ أَمْرِيٓ إِلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾

تے ہوں اپنوں معاملو اللہ تعالیٰ غے حوالے کروں! یقیناً اللہ تعالیٰ اپناں بنداں ناں دیکھ رہیو ہے (۲۰)

فَوَقَىٰهُ اللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا ۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ

فر اللہ تعالیٰ نے وہ انھاں غیں پھیڑیں چالاں تیں بچالیو تے فرعونی بُرا عذاب نے اپناں

سُوٓءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا

کھیرا ماں لے لیا (۲۱) ویہہ سویرے شام اگ غے سامنے پیش

وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوٓا ءَالَ

کیا جیں، جس تہاڑے قیامت قائم وہے غی (حکم وہے غو) فرعونیاں ناں

فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِي النَّارِ

سخت تیں سخت عذاب ماں سٹ چھوڑو (۲۲) تے جسویلے ویہہ دوزخ ماں گھلیں غا

فَيَقُولُ الضُّعَفَٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ

فر لسا لوک ان لوکاں ناں کیہنہ غا جہڑا بڑا بنّ غے ریہنہ تھا جے ہم (دنیاماں) تھارے پچھے

تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾

چلاں تھا، فر کیوں! تم دوزخ غا عذاب بچوں مھارا تیں کجھ عذاب ہٹا سکیں ؟

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ اللَّهَ قَدْ

بڑا بننّ آلا کیہنہ غا : ہم تے سارا ہی دوزخ ماں ہاں، بیشک اللہ نے

(۲۰) قرآن غا انداز تیں یوہی لگے کہ فرعونی لوکاں نے اس مومن بندا ناں اپناں کفر شرک تے خدا غی نافرمانی غا رستہ در بلایو وہے غو جس ور اس نے تعجب نالؔ یہ گل کئیں جے گُجھ تے سوچو! ہوں تمناں ایمان غی دعوت دیوں جس غو نتیجو جنت ہے تے تم مناں کفر شرک اور خدا غی نافرمانی غا رستہ در بلاویں! جس غو نتیجو سدا جہنم غو عذاب ہے فر مومن بندو انھاں ناں یاد کرواوے جے وہ وقت دور نیہنہ جد میریاں ساریاں گلاں غی حقیقت تھارے سامنے آ جئے غی اس ویلے تم مچ پچھوتانویں غا تے تمناں میریں گل یاد آویں غیں ور ویلو کھڑا غے تلیں ملنوں کجھ کم نیہنہ آ سیں۔ اس تیں بعد انھاں لوکاں نے اس مومن بندہ ناں وی قتل غی تھمکی دتی وہے غی جس ور اس نے یوہ جواب دتو جے میں اپنوں سارو معاملو اللہ تعالیٰ غے حوالے کر چھوڑیو ہے، وہ اپناں بنداں ناں آپے دیکھ رہیو ہے لہذا اوہ آپے ساراں نالؔ نمک لئے غو۔

(۲۱) یعنی فرعونیاں غی ساریں چالاں تیں اللہ نے اس مومن بندا غی حفاظت فرمائی جد کہ فرعون اپنی فوج سنے سمندر ماں غرق ہو گیو۔

(۲۲) حضرت عبداللہ ابنِ مسعودؓ اس آیت غی تفسیر ماں فرمانویں فرعونیاں غی روح کالا رنگ غی (مندی شکل آلا) پکھیرواں غی شکل ماں ہر روز سویرے شام یعنی تہاڑی ماں دو واری جہنم غے سامنے آنیں جیں تے انھاں ناں جہنم دس غے کہیو جئے کہ یوہی تھارو اصلی ٹھکانوں ہے۔ (ابن ابی حاتم، مظہری) حضرت قتادہؒ تیں وی اسی ہی روایت نقل کی گئی ہے (ابن کثیر) یاہ سزا انھاں غی قیامت غا تہاڑا توڑی رہ غی فر محشر غا فیصلہ تیں بعد ویہہ سدا رہنّ آلی جہنم ماں سٹ دتا جیں غا، امام ابنِ کثیرؒ تے دوجا مفسر فرمانویں اس آیت تیں برزخ غا عذاب غو وی ثبوت ملے جہڑو کہ برحق ہے۔

حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ

اپنّاں بنداں نے بشکار فیصلو کردتو ہے (۲۳) تے ویہہ لوک جھڑا اگ ماں (سڑ رہیا) ویں غا ویہہ جہنم غا چوکیدار

جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾

ناں کیہنہ غا : اپنّاں رب اگے دعا منگو جے وہ مھارا عذاب ناں اک تہاڑا واسطے ہولو کر دئے ؛

قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا

ویہہ کیہنہ غا: کیوں! تھارا کوئے تھارا رسول صاف صاف نشانئیں لے نے نیہنہ آیا تھا؟ ویہہ جواب دیں غا

بَلَىٰ قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي

آہو ! (آیا تھا) ویہہ کیہنہ غا : فر تم آپے ہی دعا کر لیو ، اور کافراں غی دعا تے بیکار

ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي

ہی جئے غی (۲۴) بیشک ہم رسولاں غی تے ایمان آلاں غی مدد

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا

دنیا غی زندگی ماں وی کراں تے اس تہاڑے وی کراں غا جد گواہی دین آلا کھلا ویں غا ؛ جس تہاڑے

يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ

ظالماں ناں انھاں غو عذر بہانوں کرنوں کجھ کم نیہنہ آسیں تے انھاں واسطے لعنت ہی وہے غی، تے انھاں واسطے

سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا

بچ مندو گھر وہے غو (۲۵) تے ہم نے یقیناً موسیٰؑ ناں ہدایت آلی کتاب عطا فرمائی تھی تے ہم نے

بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي

بنی اسرائل اس کتاب غا وارث بنایا ؛ جہڑی عقل آلاں واسطے ہدایت تے

الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ

نصیحت ہے ؛ تے (اے نبیؐ) تم صبر کرتا رُہو، اللہ غو وعدو بلاشبہ سچو ہے ، تے اپنّی لغزش واسطے

لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

بخشش منگتا رُہو! تے تم اپنّاں رب غی صفتاں ناں اس غی تسبیح کرتا رُہو لوھڑے ویلّے وی ! تے سویرے وی!(۲۶)

ع ۱۰

(۲۳) کافر مقدماں تے لیڈراں ناں انھاں غی رعایہ غو یوہ گھول جھگڑو واسے را مشرک مذہبی کھڑ پینچاں ناں انھاں ناں منن آلا غو قیامت غو یوہ جھگڑو قرآن نے کئیں جگہیں بیان کیو ہے تا نجے سِدّا سادہ لوک سُنّ نے سُرت سمہال لیں (جے اج جھاں نے پچھے پچھے چل رہیا ہاں یہ قیامت نے تہاڑے مھارے کجھ کم نیہنہ آسیں) تے ویہہ دنیا ماں قیامت غو یوہ نقشو تک نے اساں لوکاں غو کُھرو چھوڑ نے ہدایت غو رستو نوڑیں، تے قیامت غی بے وسی تک نے اس تیں پہلاں اس غی تیاری کریں۔

(۲۴) یعنی فر سارا رل نے جہنم غا ذمہ دار فرشتہ اگے یاہ درخواست کریں غا جے جہنم تیں چھٹکارو تے نیہنہ ہو سکتو، نہ اتوں چھٹی لبھ سکے ور چلو تم دعا کر نے اک تہاڑا واسطے عذاب ذری ہولو ہی کرا دیو جس ور ویہہ یوہ سوال کریں غا جے تھارے کوئے دنیا ماں پیغمبر نیہنہ آیا تھا؟ جھاں نے اس جہنم تیں بچنّ غو رستو دسیو تھو جد تم نے انھاں غی گل نیہنہ سُنّی ہُنّ آپے ہی دعا کر لیو کیونجے ہم کسے کافر واسطے دعا نیہنہ کر سکتا۔ فر کافر دعا کریں غا ور ڈنڈ رولا تے چینک پکار تیں بجنّ انھاں ناں کُجھ نیہنہ لبھ سے، کیونجے آخرت ماں نہ کسے غی توبہ قبول وہے غی تے نہ کافراں غی کائے دعا منظور وہے غی۔

(۲۵) یعنی دنیا تے آخرت دواں جہاناں غی حقیقی کامیابی اللہ غاں نبیاں ناں تے اس غاں مومن بنداں ناں ہی نصیب وہے۔ جس را کہ حضرت موسیٰؑ اور وہ مومن بندو جس غو اُپر ذکر تھو کامیاب ہوا جد کہ فرعون غو اپنّی اتنی بڑی بادشاہی تے طاقت نے باوجود بیڑو پٹے گیو۔ ہاں! وقتی طور ور چھٹ گھڑی واسطے کافراں ناں کجھ غلبو ہو جئے تے واہ بکھری گل ہے جس را کہ کجھ نبی ہجرت ور مجبور ہو گیا یا کجھ اللہ غا رستہ ماں شہید کر دتا گیا ور چھیکڑ نبیاں غی دعوت ہی عام ہوئی تے مخالفت کرن آلاں غو کوئے دیّا ماں بتّی بالنّ جگو نیہنہ رہیو، فر اصلی کامیابی تے محشر غا مدان ماں اس تہاڑے لبھے غی جد اصل فیصلو وہے غو، تے جت گواہیں لگیں غیں، فرشتاں گواہی دیں غا، نبی گواہی دیں غا تے ایمان آلا وی نبیاں غی دعوت پچھانّ غی گواہی دیں غا، اس تہاڑے ایمان آلا اللہ غی مدد ناں کامیاب ویں غا حالانکہ وہ اتنوں سخت تہاڑ و وہے غو کہ خدا غاں نا فرماناں ظالماں ناں اُت عذر بہانا وی کُجھ کم نیہنہ آسیں۔

(۲۶) حضرت موسیٰؑ غو ذکر کر نے نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے جس را موسیٰؑ ور نازل ہونّ آلی کتاب تورات تیں عقل آلاں نے ہدایت تے نصیحت کھٹی تھی اور چھیکڑ اللہ غو دین اور اس غا مومن بندہ کامیاب ہوا تھا قرآن غی لوء تیں وی عقل آلا ہی اپنّاں دل روشن کریں غا تے چھیکڑ اللہ غو دین نالے ایمان آلا غالب آویں غا تے اج غاں انھاں ابوجہل تے ابولہب جساں فرعوناں غو بیڑو وی غرق وہے غو، لہذا تم صبر کرو تے اللہ تعالیٰ غی مدد ور نظر رکھو! تے اس رستہ غی اوکھتاں ناں اسان بنان واسطے استغفار نالے سویرے شام ہر ویلّے اللہ غی تسبیح تے اس غی حمد کرتا رُہو۔

(۲۷) یعنی اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں تُہتھ تے جَھگڑا او یہہ ہی لوک کریں جہڑا اپنّاں خیال ماں اپنّاں آپ ناں بڑو سمجھیں، فر اسے تکبر تے آکڑ غی وجہ تیں اللہ غا حکماں غے اگے نیواں نیہنہ ہوتا یہ جیتاں جیتاں کسے ناں نبی من غے اس غی گل ور چلنّوں شُکی سمجھیں، حالانکہ یہ اپنّاں خیال ماں جس بڑیائی غی تاہنگ کریں واہ انھاں ناں کدے نصیب نیہنہ ہوسیں، کیونجے بڑو وہ ہی وہے جس ناں اللہ تعالیٰ بڑو بنّا وے۔ فر فرمایو جے اساں متکبراں غی شرارت تیں بچنّ واسطے اللہ ہی غی پناہ منگنی چاہیئے!

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ

بیشک جہڑا لوک اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں بجنّ کسے دلیل تیں جہڑی انھاں کولے آئی وہے تُہتھ کریں

إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ

انھاں غا دلاں ماں بڑیائی تیں سوا کجھ وی نیہنہ، جس توڑی ویہہ کدے پج نیہنہ سکسیں؛ بس تم اللہ تعالیٰ غی

بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝ لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ

پناہ منگو! وہ سب کجھ سنّن آلو دیکھن آلو ہے (۲۷) اساناں غو تے

وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

زمین غو پیدا کرنوں لوکاں غا پیدا کرن تیں بہت بڑو کم ہے، ور متا لوک (اس گل ناں)

لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ

جانّتا نیہنہ؛ تے انّوں اور لوء آلو برابر نیہنہ ہوسکتا

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا

تے نہ ویہہ لوک جہڑا ایمان لیایا تے انھاں نے نیک عمل کیا بدعمل لوکاں غے برابر ہوسکیں (ور) تم گھٹ ہی

مَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ

نصیحت حاصل کریں؛ قیامت یقیناً ضرور آنّ آلی ہے اس ماں کوئے

فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَقَالَ

شک نیہنہ ور متا لوک ایمان نیہنہ لیاتا (۲۸) تے تھارا رب نے

رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ

فرمایو: تم میرے کولوں دعا منگو ہوں ضرور تھاری دعا قبول کروں غو، بیشک جہڑا لوک

يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ

مھاری عبادت کرن تیں تکبر کریں ویہہ تاولا ہی ذلیل کرغے جہنم ماں داخل کیّا

دَاخِرِينَ ۝ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ

جیں غا (۲۹) وہ اللہ ہی ہے جس نے تھارا واسطے رات بنّائی تانجے تم اس ماں ارام کریں

(۲۸) مشرک اک پاسے تے زمین اسمان ناں پیدا کرن آلو اللہ تعالیٰ ناں منیں تھا۔ ور دوجے پاسے مرن تیں بعد فر زندہ ہونّ ناں مشکل خیال کریں تھا، حالانکہ اسمان زمین غو پیدا کرنّوں انسان غا دوہری واری پیدا کرن تیں تے مُچ اوکھو ہے، ور متا لوک اتنی موٹی گل وی نیہنہ سمجھتا، اصل ماں جہڑا لوک عقل تیں کم نیہنہ لیتا ویہہ انّا ہیں، فر ویہہ اکھاں آلاں غے برابر کس را ہوسکیں!! تے جد لوء آلا اور انّا برابر نیہنہ ہوسکتا فر ایمان قبول کرغے نیک عمل کرن آلا تے خدا غا نافرمان گنہگار کس را برابر ہوسکیں! تے نافرمانی اور فرمانبرداری غو اک نتیجو کس را ہوسکے! تے جد اسی گل نیہنہ فر اس واسطے تے ضروری ہے کہ کوئے اسو تہاڑ و وہے جد نیکاں بداں تے لوء آلاں اور انّا غو فرق ساراں غے سامنّے آوے، جہالت اور علم غو کنی نتیجو نکلے ور متا لوک ویہہ ہیں جہڑا نہ انھاں گلاں ور غور کریں! نہ سوچیں سمجھیں تے نہ ہی نصیحت حاصل کرغے فیصلہ آلا اس تہاڑا واسطے تیاری کریں۔ حالانکہ قیامت تے سِر وَر کھلی ہے۔

(۲۹) بندا شرک کیوں کریں؟ ہر ایکنّ غی دروٹنی ور متھو کیوں رگڑیں؟ غیر اللہ غی پوجا کر کرغے اس ناں خوش کیوں کریں؟ بس اسے گلوں تانجے مھارا کم بنّ جیں۔ اللہ اساں ساراں بنداں ناں فرماوے تم شریکاں غا بوآ ور متھو نہ رگڑو! تے در در ور ٹھہلا کھاغے اپنّاں آپ ناں ذلیل نہ کرو! آوَ! تھارو رب تمنّاں کہہ لگو تم ساراں ناں چھوڑ غے اک میرے کولوں منگو، تھاری ضرورت دنیا غی وہے یا آخرت غی نکی وہے یا بڑی، بس تم صرف میرے اگے جُھولی اڈو میرا در تیں سوال کرو! ہوں تھاری اک اک ضرورت پوری کروں غو تے جہڑی چیز تھارے واسطے مناسب وہے غی واہ تمنّاں عطا کروں غو جس را رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جے اللہ ایمان آلا غی ہر اک جائز دعا قبول کرے ور قبول ہونّ غیں ترے شکل ویں کدے اس ناں منہ منگی چیز ہی لبھ جیئے، تے کدے اس دعا غے بدلے اس ناں آخرت غو ثواب دتو جیئے۔ تے کدے منہ منگی چیز تے نیہنہ لبھتی ور اس دعا غا نتیجہ ماں آنّ آلی کائے مصیبت ٹلّ جیئے۔ (مسند احمد، ملخصًا) فر فرمایو جے جہڑا میری عبادت تیں تے میرے کولوں منگنّ تیں تکبر کریں، اس ماں اپنّی شُبکی سمجھیں فر میرے کولوں نیہنہ منگتا تے غیراں غا در ور متھو ٹیکیں ویہہ ذلیل کرغے دوزخ ماں سٹیا جیں غا۔ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ گل اس را سمجھائی جے جہڑا اللہ تعالیٰ کولوں اپنّی حاجت غو سوال نیہنہ کرتا انھاں ور اللہ تعالیٰ غو غضب تے قہر وہے (ترمذی) کسے عربی شاعر نے بڑی سُہنّی گل کہی ہے۔ اَللّٰہُ یَغْضَبُ اِنْ تَرَکْتَ سُؤَالَهٗ : وَبَنِی اٰدَمَ حِیْنَ یُسْأَلُ یَغْضَبُ یعنی اللہ تعالیٰ تے نہ منگنّ تیں ناراض وہے جد کہ انسان کولوں تے منگو تاں وہ ناراض ہو جیئے۔

فائدو: -ات پہلاں تے یوہ حکم دتو جیئے اللہ تعالیٰ اگے دعا منگو ور بعد ماں فرمایو جے جہڑا لوک اللہ غی عبادت تیں تکبر کریں، حالانکہ ات ''عبادت'' تیں دعا ہی مراد ہے ور دعا نیہنہ فرمایو بلکہ ''عبادت'' فرمایو اس ماں اس گل در اشارو ہے جے دعا عبادت ہی ہے، یعنی دعا خود عبادت ہے تے ہر اک عبادت ماں دعا وی داخل ہے، جس را کہ آپ نبی پاک ﷺ نے فرمایو!

وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَي النَّاسِ

تے اس نے تہاڑی لوء آلی بنائی بیشک اللہ لوکاں ور بڑو فضل کرن آلو ہے

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

ور متا لوک شکر نیہنہ کرتا یوہی اللہ تمناں پالن آلو ہے

خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۘ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۡ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ۝

وہ ہراک چیز ناں پیدا کرن آلو ہے، اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ؛ فر تم کیاں پُٹھا پھیریا جا رہیا ہیں

كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِيْنَ كَانُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ۝

اسّے را ویہہ لوک وی گمراہ کیّا جاتا رہیا ہیں جہڑا اللہ تعالیٰ غی آیتا تیں نمکریں تھا (۳۰)

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَاۗءَ بِنَاۗءً

وہ اللہ ہی ہے جس نے زمین تھارا بسن غے قابل بنائی تے اسمان ناں چھت بنایو

وَّصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ۭ

تے اس نے تھاریں شکل بنائیں فر اس نے تھاریں شکل کتنی سوہنی بنائیں؛ تے اس نے تمناں پاک چیزاں غی روزی دتی

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ښ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ هُوَ

یوہی اللہ تمناں پالنؔ آلو ہے تے اللہ بڑی برکت آلو ہے جہڑو ساراں جہاناں غو پالنہار ہے؛ وہ ہی

الْـحَيُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۭ

زندو رہنؔ آلو ہے، اس تیں سوا کوئے معبود نیہنہ لہٰذا تم اسّے غی عبادت کرو! عبادت ناں اسّے واسطے خاص کر غے

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ قُلْ اِنِّىْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ

ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے (۳۱) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے متاں انھاں غی عبادت

الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَاۗءَنِيَ

کرن تیں ٹھاک دتو گیو ہے جھاں غی تم اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں کیونجے میرے کونے میرا رب غی

الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَّبِّيْ ۡ وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝

طرفوں صاف صاف دلیل آگیئں ہیں تے متاں حکم ہوو ہے جے ہوں ساراں جہاناں غا رب غو فرمانبردار ہو جاؤں (۳۲)

اِنَّ الدُّعَا هُوَ الْعِبَادَةُ ''دعا عبادت ہی ہے (مسند احمد، ترمذی، ابو داؤد، نسائی) بلکہ اک جگہ فرمایو! الدعا مخ العبادۃ ''دعا عبادت غو مغز (مجالنی) ہے'' (ترمذی) لہٰذا جس را عبادت اللہ تعالیٰ واسطے خاص ہے اسے را دعا تے پکار وی اسے واسطے خاص ہے، کسے دوجا غی نہ عبادت جائز ہے تے نہ کسے دوجا اگے دعا منگنی جائز ہے۔

(۳۰) یعنی رات تہاڑی غا اس نظام ناں چلانؔ آلو اللہ تعالیٰ ناں منیں، اور یہ اُسے غیں نعمت سمجھیں فر اس غو شکر کیوں نیہنہ کرتا؟ فر عبادت غو مستحق اُسے ناں کیوں نیہنہ سمجھتا؟ دوجیاں چیزاں ناں اس غو شریک کیوں بنّا نویں، اللہ ناں خالق، مالک تے نعمت عطا کرن آلو منن غے فر جد عبادت غی گل آوے اس ویلے تم کیوں پُٹھیں پیریں پھر جیئں، تے اس ناں چھوڑے غے دوجاں ناں معبود بنّا لیں؟ فر آپے فرمایو جے اصل ماں جہڑا وی لوک اللہ تعالیٰ غی آیتاں ناں نیہنہ منتا ویہہ ہر دور ماں اسے را اللہ غی ذات ناں مننؔ غے باوجود شرک ماں پہمل پُھوسا کھاتا رہیا ہیں۔

(۳۱) یعنی جہڑو انھاں صفتاں غو مالک ہے جھاں ناں مشرک وی منیں جے زمین اسمان اسے نے پیدا کیّا ہیں اسے نے انسان ناں ساری جیا جون ماں سب تیں سُہنی شکل تے عقل عطا کی ہے، اسے نے پاک صاف روزی غو بندوبست کیو ہے، لہٰذا امتو پوے غو جے انساناں ناں بلکہ سارا جہان ناں پالنؔ آلو وہ ہی ہے۔ تے جد سارا جہان غو رب اور پالنؔ آلو وہ ہی ہے، فر عبادت غو مستحق وی اُس تیں بجنؔ کوئے نیہنہ تے صفت وی بس اُسے غی ہونی لوڑیئے۔

(۳۲) یعنی اتنی دلیلاں غے باوجود تم نہ منیں واہ تھاری مرضی ور میری فطرت، میری عقل تے میری وحی مناں اس گل تیں ٹھاک رہئی ہے جے ہوں انھاں غی عبادت کروں جھاں ناں اللہ تیں بجنؔ تم اپنی مدد واسطے پکاریں تے انھاں اگے دعا منگیں، بلکہ مناں تے یوہ حکم ہے جے ہوں اسے جہاناں غا پروردگار غو فرمانبردار بنؔ غے رہوں۔

هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ

وہ ہی ہے جس نے تم مٹی تیں فر نطفہ تیں فر جمی وی رت

عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْۤا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ

تیں پیدا کیّا فر وہ تمناں بچہ غی شکل ماں پیدا کر دئے فر وہ (تھاری پرورش کرے) تانجے تم اپنٹی جوانی توڑی پج جیں، تے فر

لِتَكُوْنُوْا شُیُوْخًا ۚ وَ مِنْكُمْ مَّنْ یُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ

تانجے تم بڈھاویں! اور کجھ تے تھارا بچوں اس توں پہلاں ہی فوت ہو جیں تے (یوہ اس گلوں وہے)

وَ لِتَبْلُغُوْۤا اَجَلًا مُّسَمًّى وَّ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝ هُوَ

تانجے تم اپنٹی مقرر مدت توڑی پج جیں اور تانجے تم سمجھیں ؛ وہ ہی ہے

الَّذِیْ یُحْیٖ وَ یُمِیْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا یَقُوْلُ

جھڑو زندگی دئے تے موت دئے ! تے جس گھڑی کسے کم غو فیصلو کر لئے فر اتنوں ہی کہہ

لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ ۝ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُجَادِلُوْنَ فِیْۤ

جے ہو جاء تے وہ ہو جئے (۳۳) کیوں! تم نے ویہہ لوک نیہنہ تکیا! جھڑا اللہ تعالیٰ غی آیتاں غا

اٰیٰتِ اللّٰهِ ؕ اَنّٰى یُصْرَفُوْنَ ۝ اَلَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِالْكِتٰبِ

بارہ ماں جھگڑو کریں ویہہ کیّاں پھیریا جارہیا ہیں! جھاں نے کتاب ناں تے اس چیز ناں جھُوٹھی

وَ بِمَاۤ اَرْسَلْنَا بِهٖ رُسُلَنَا ۛ فَسَوْفَ یَعْلَمُوْنَ ۝

کہیو: جھڑی دے غے ہم نے اپناں رسول چلایا تھا؛ ہنڑ انھاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو

اِذِ الْاَغْلٰلُ فِیْۤ اَعْنَاقِهِمْ وَ السَّلٰسِلُ ؕ یُسْحَبُوْنَ ۝

جسویلے انھاں غا گاٹا ماں طوق تے سنگل ویں غیں ویہہ کھسیٹیا جارہیا ویں غا

فِی الْحَمِیْمِ ۙ۬ ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُوْنَ ۝ ثُمَّ قِیْلَ لَهُمْ

اُبلتا پانٹی ماں فر ویہہ اگ ماں لادتا جیں غا (۳۴) فر انھاں ناں کہیو جئے غو

اَیْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ۝ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قَالُوْا

کہ جھاں ناں تم خدا غا شریک منّیں تھا ویہہ کت ہیں؟ اللہ تعالیٰ تیں علاوہ! ویہہ کیہنہ غا:

(۳۳) انھاں صفتاں غا بیان کرن غو مقصد وی یو ہی ہے جے جھڑو انھاں صفتاں غو مالک ہے عبادت غو مستحق وی وہ ہی ہے کوئے دوجو اس غو پہالٔی نیہنہ ہو سکتو۔

(۳۴) اپر اللہ تعالیٰ غا اک ہونڑ غی تے اس غی قدرت غیں دلیل بیان ہوئیں تھیں، ہُنڑ مشرکاں غی سوچ ور تعجب کیّو جارہیو ہے جے اتنی کجھ دلیل سُنڑن تیں بعد وی یہ اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں گھول جھگڑو کڈن آلا کیّاں پھیر دِتا جیں، تے انھاں ناں اتنوں نیڑے پج غے کون خدا غی توحید تیں شرک در پھیر چھوڑے کہ یہ اللہ غی کتاب تے اس غاں رسولاں غی مخالفت ور لک بنڑ لیں، خیر! انھاں ناں اے ہُنڑ ہی پتو لگ جئے غو، تے وہ کتنوں عجیب نقشو وہے غو جد جہنم ماں انھاں غا گاٹا ماں طوق (بڑا بڑا الڈنڑ) تے سنگل پئی وی ویں غیں تے یہ کھسٹیا جارہیا ویں غا کدے ابلتو پانی پینڑ واسطے گھسیٹ غے اک پاسے کھڑیا جیں غا تے کدے جہنم غی بھختی اگ ماں بالن واسطے دوجے پاسے!

ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا

جے ویہہ تے سارا ہم ناں گم گیا ہیں بلکہ ہم تے اس تیں پہلاں کسے وی چیز غی عبادت نیہنہ کراں تھا

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ۝ ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ

اللہ تعالیٰ کافراں ناں اسے را گمراہ کردئے (۳۵) یوہ بدلو ہے اس چیز غو جے تم دنیاں ماں

تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ

ناحق پُھنڈیں ویں تھا ، تے یاہ سزاہے اس چیز غی کہ تم

تَمْرَحُونَ ۝ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا

بڈیار دسیں ویں تھا ؛ (ہنڑ) جہنم غاں دروازاں تیں داخل ہوجاؤ سدا اسے ماں رہنڑ واسطے

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ۝ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ

تے تکبر کرن آلاّں غا رہنڑ غی کسی مندی جگہ ہے (۳۶) تے تم صبر کرو بلاشبہ اللہ تعالیٰ غو

اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ

وعدو سچو ہے، تے جیکدے (اے نبیؐ) ہم تمناں اس (عذاب) بچوں کجھ دس چھوڑاں جس غو ہم انھاں نالْ وعدو کرر ہیاہاں یا

نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ۝ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا

ہم تمناں وفات دیدئیاں بہرحال انھاں غی واپسی تے مھارے درہی وہے غی (۳۷) تے (اے نبیؐ) بیشک ہم نے تھاراتیں

رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ

پہلاں وی بچ سارا رسول چلایا تھا، انھاں بچوں کجھاں غا حالات تے ہم نے تھارے اگے بیان کیّا ہیں

وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ

تے کجھ ویہہ ہیں جنھاں غا حالات ہم نے تھارے اگے نیہنہ بیان کیّا، تے کسے رسول واسطے ممکنْ نیہنہ

أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ

جے وہ اللہ تعالیٰ غا حکم تیں بجنْ کوئے معجزو لے آوے ، فر جسویلے اللہ تعالیٰ غو حکم

اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ۝

آ جئے غو، تاں انصاف نالْ فیصلو کر دتو جئے غو تے اُت باطل پرست نقصان ماں ہی ریہنہ غا (۳۸)

(۳۵) یاہ گل جہنم ماں مشرکاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے کہئی جئے غی جے تم اللہ ناں چھوڑے غے جنھاں باطل معبوداں غی پوجا کریں تھا دسو ویہہ اج کت ہیں ویہہ تھاری مدد کیوں نیہنہ کرتا! تے تمناں اس مصیبت تیں کیوں نیہنہ کڈتا! ویہہ جواب دیں غا کوئے پتو نیہنہ کیّاں چلیا گیا ہیں۔ تے اج کیوں نیہنہ مھاری مدد کرتا فر کیہنہ غا اصل ماں تے ہم نہ کسے غی عبادت کراں تھا تے نہ کسے ناں پکاراں تھا یعنی ہم عبادت غا ناں ور جھڑ وکجھ دنیا ماں کراں تھا اج پتو لگو وہ کجھ تھو ہی نیہنہ، سروں ہی باطل تھو، تے کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے ویہہ شرک تیں نمکر جیں غا جے ہم نے کدے شرک کی ہی نیہنہ جس را کہ سورت انعام آیت ۲۳/ ماں ہے۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جد کوئے آپے کفر غو رستو نوڑ غے اپنْوں دل کالو کر چھوڑے فر ہم وی اس ناں اسے را گمراہ کر چھوڑاں کہ اس ناں دنیا آخرت ماں کائے گل سمجھ ماں آتی ہی نیہنہ۔

(۳۶) ﴿تَفْرَحُونَ﴾ غو مطلب ہے ''خوشی کرنی'' خوشی کدے تے اللہ تعالیٰ غی نعمت ور اس غا فضل غا شکریہ ماں وہے واہ تے جائز ہے جس را کہ سورت یونس آیت ۵۸/ ماں ہے۔ ور کدے اللہ تعالیٰ تیں غافل ہوغے اپناں مالْ دولت ور دنیا ماں مست ہوغے وہے، جس را کہ سورت قصص ماں قارون واسطے یوہ لفظ آیو ہے، اسا وقت ماں اس غو ترجموں ''پُھڈنوں'' زیادہ مناسب وہے، ات یو ہی مراد ہے ور سورہ قصص اگے پچھے غی مناسبت نالْ ہم نے اس غو ترجموں ''بڈیار کرنوں'' کیّو ہے۔ تے ﴿تَمْرَحُونَ﴾ غو مطلب ''بڈیار دسنْوں'' ہے یہ دوئے چیز ناجائز ہیں تے دوئے کافراں غیں خاص صفت ہیں کیوں جے انھاں غو نتیجو تکبر ہے تے اللہ غا دین غا مقابلہ ماں تکبر اور آکڑ غو نتیجو جہنم ہے۔

(۳۷) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے، جے کافراں ناں سزا دینڑ غو وعدو بالکل برحق ہے۔ اس ماں کوئے شک شبو نیہنہ ہاں! کدے کدے اللہ غی مشیت غے مطابق اس ماں دیروی لگ جئے ات توڑی کہ ممکن ہے کوئے دنیا تیں ارام نالْ ہی چلیو جئے اور ساری سزا اُس ناں آخرت ماں ہی لبھے، لہٰذا ہو سکے انھاں غی سزا غو جھڑ و وعدو ہے اس بچوں کجھ حصو ہم تمناں تھاری زندگی ماں ہی دس چھوڑاں فر یوہی ہو وو، حضرت غی زندگی ماں کافراں ناں بدر غا مدان تے دوجی جنگاں ماں سزا لبھی تے چھیکڑ حضرت غی زندگی ماں ہی مشرکاں غا ناپاک وجود تیں عرب غی پاک زمین باندی ہوگئی۔ تے جے کجھاں ناں سزا ملن تیں پہلاں ہی تھارو وصال ہو گیو تا نوی یہ بچ غے کت جیں غا اوڑک آنوں تے میری ہی بارگاہ ماں ہے، فر اُتے ہی سارو لیکھو ہو جئے غو۔ یوہ مضمون سورت یونس آیت ۴۶/ ماں وی گذر گیو ہے۔

(۳۸) یعنی ساراں نبیاں غی تاریخ تیں باندے یاہی گل آوے جے جس را اج عرب غا مشرک خاتم الانبیا ﷺ اگے معجزا دسنْ غو مطالبو کرر ہیا ہیں پہلاں نبیاں اگے وی یہ ہی مطالبہ ہوتا رہیا ہیں، ور معجزو دسنْوں نہ پیغمبر غو کم وہے تے نہ اس غا اپناں اختیار ماں وہے بلکہ جد اللہ تعالیٰ چاہوے وہ اپنْی حکمت غے مطابق پیغمبر غی صداقت تے اس غی پیغمبری غی دلیل واسطے اس غا ہتھ ور کوئے معجزو ظاہر کر دیئے، ہاں! اک گل بالکل متھی وی ہے، کہ دنیا آخرت ماں جد کافراں ور اللہ غی حکمت غے مطابق عذاب غو ویلو آ جئے غو فر مومناں کافراں ماں صاف صاف فیصلو ہو جئے غو، ایمان آلا اللہ غا فضل نالْ بالکل سلامتی نال ریہنہ غا جد کہ باطل پرست تباہ برباد تے نامراد ہو جیئں۔

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا

الله وہ ہے جس نے تھارا واسطے چوکھر پیدا کیّا ، تانجے کجھاں ور تم سواری کریں

وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا

تے کجھ ویہہ ہیں جھاں ناں تم کھیئیں ؛ تے تھاراواسطےان ماں ہوروی فائدا ہیں اوراس واسطے وی کہ تم انھاں ور

حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ

بیس غے اپنٚی اس ضرورت توڑی پج سکیں جھڑی تھاراں دلاں ماں ہے اورانھاں ورناٹے کشتیاں ور

تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ ۖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾

تم سوار کیّا جیں ؛ تے وہ تمنّاں اپنٚی قدرت غیں نشانٚیں دسےفرتم اللہ تعالیٰ غی رکھڑی رکھڑی نشانٚی ناں نیہنہ من سیں (۳۹)

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ

تے کیوں ! یہ زمین ماں ٹُریا پھریا نیہنہ ؟ جے یہ دیکھ لیتا کہ جھڑا لوک انھاں تیں

عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَانُوْا اَكْثَرَ مِنْهُمْ

پہلاں تھا انھاں غو چھیکڑ کسو انجام ہو وو تھو ویہہ تعداد ماں وی انھاں تیں زیادہ تھا

وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَمَا اَغْنٰى

تے زور ماں وی بچ زیادہ تھا تے انھاں نے زمین ماں یادگاروی بچ چھوڑیں تھیں فر ویہہ جھڑیں

عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ

کھٹیں کریں تھا ویہہ انھاں غے کجھ کم نیہنہ آئیں (۴۰) تے جسویلٚے انھاں کوٹے انھاں غا رسول صاف

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ

نشانٚیں لے غے آیا ویہہ اس علم ور بڈیار کرن لگ پیا جھڑو انھاں

الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

کوٹے تھو تے اس (عذاب) نے ویہہ کھیرا ماں لے لیّا جس غو ویہہ مخول بنّانویں تھا ؛

فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَ

تے جسویلٚے انھاں نے مھاروعذاب دیکھ لیّوتاں بولیاجے ہم ایمان لے آیا اللہ ور جھڑو اک ایکلو ہے تے

(۳۹) یعنی یہ ساریں اللہ تعالیٰ غیں نعمت وی ہیں ، تے اس غی قدرت اوراس غا اک ایکلّاں ہونٚ غیں نشانٚیں وی ہیں ، جھڑیں لوکاں ناں توحید غی دعوت دے رہئی ہیں ، تے ہیں وی اس ماں صاف اور کُھلیں نشانٚیں کہ کوئے اس تیں نمکر نیہنہ سکتو ۔ ور تعجب ہے کہ اس غے باوجود وی لوک شرک کریں !!

(۴۰) یعنی خدا غا نافرمان تے مشرک پراناں نافرماناں تے مشرکاں غی تباہی تیں یوہ سبق کیوں نیہنہ لیتا کہ جد اُنھاں غی کمائی اور اُنھّاں غا باطل معبود اُنھاں ناں خدا غا عذاب تیں نیہنہ بچا سکیا فر اِنھاں ناں یہ چیز کس را خدا غا قہر تیں بچا سکیں غیں ۔! تے فر یہ کے سوچ غے نافرمانیاں ور ڈٹیا واہیں ۔!

(۴۱) مکہ غا مشرک دنیا غا معاملہ ماں اپنْی ہنر مندی ور اپنْاں کسب ورتے باپ دادا غاں جاہلی عقیداں ور پھُنڈ یں تھا؛ انھاں ناں کہیو جار ہیو ہے جے یاہ کوئے نویں گل نیہنہ، پشلاں نافرماناں، دنیاداراں کونّے جد اللہ غا پیغمبر اسمانی علم لے غے آویں ویں تھا ویہہ وی اپنْاں علم ور، اپنْی سائنس ور، اپنْاں فلسفہ ور اپنْاں قانون ور دنیاوی کماں ماں اپنْاں ہنر تے کسب ور اور مذہب غا بارہ ماں اپنْاں خیالاں ور پھُنڈن لگ جیں تھا، ویہہ نبیاں غا وحی آلاّ علم ناں اپنْاں علم غا مقابلہ ماں کجھ سمجھیں ہی نیہنہ تھا تے اس ور عمل ماں اپنْی ہُبکی سہئی کریں تھا بلکہ نبیاں غا علم غی ہاسی اڈانویں تھا ور چھیکڑ جس عذاب غی ویہہ ہاسی بنْانویں تھا وہ انھاں ور ٹٹ پیو، اس ویلّے عذاب دیکھ غے انھاں غیں اکھ اگڑیں فر چینک چینک غے ایمان غو اعلان تے کفر شرک تیں توبہ کرن لگا ور ویلو کھڑا غے انھاں غو ایمان تے اُنھاں غی توبہ کجھ کم نیہنہ آیا اللہ تعالیٰ غی یا ہی پرانی سنت ہے کہ عذاب دیکھ لینْ تیں بعد کسے غی توبہ قبول نیہنہ ہوتی فر تے کافراں، مشرکاں، نافرماناں ناں ناکامی تے تباہی تیں بچنْ کجھ نیہنہ لبھتو! اس ماں ہر ایکنْ نافرمان واسطے تھمکی ہے جے جس نے توبہ کرنی وہے وہ وقت ور توبہ کر لئے نیہنہ تے خدا غا قہر واسطے تیار ہو جئے۔ تے اس ماں اُنھاں ناں غا مسلماناں واسطے وی بڑو سبق ہے جہڑا خدا تیں غافل ہو غے دنیاوی علم یعنی ہنر مندی تے کسب ور پھنڈ تا رہینہ۔

الحمد للہ اللہ غو لکھ لکھ شکر ہے کہ سورت مومن غی تفسیر وی اسیری ماں پوری ہوگئی اللہ تعالیٰ اس محنت ناں میری تے میراں ان دوستاں غی بخشش غو ذریعو بنْا وے جہڑا میرا اس کم ماں کسے طرح میر وا پرالو کر رہیا ہیں۔

۵/جون ۲۰۰۱ء مطابق ۲۱/ربیع الاول ۱۴۲۲ھ

سورہ حٰمٓ السجدہ

(۱) سور پاک غو ناں حٰمٓ السجدہ ہے کیونجے پہلو لفظ حٰمٓ ہے ور حٰمٓ کئیاں سورتاں غا مُنڈ ماں ہے اس گلوں دوجیاں سورتاں تیں نکھیڑن واسطے اس ناں ''حٰمٓ السجدہ'' کہیو جئے، کیونجے اگے آیت ۳۸/ ماں تلاوت غا سجدہ غو حکم ہے اس تیں علاوہ تیجی آیت غا لفظ ﴿فُصِّلَتْ﴾ ور اس ناں ﴿حٰمٓ فُصِّلَتْ﴾ وی کہیو جئے۔ یاہ سورت پاک مکہ مکرمہ ماں حضرت حمزہؓ غا ایمان لیانْ تیں بعد نازل ہوئی ہے جس دور ماں یاہ سورت پاکِ نازل ہوئی ہے، اس ویلّے مکہ غا مشرک کھڑ پینچ لوکاں ناں ڈرا دبکا غے اسلام تیں موڑن غی کوشش تے کریں ہی تھا، ناںٔ ناںٔ دنیاوی چیزاں غی لالچ دے غی وی کوشش کریں تھا جے لوک اسلام تیں پچھے ہٹ جیں، سگوں اخلاق تیں ٹھٹھا واہتھیار ور آ گیا تھا، قرآن پاک غا بارہ ماں ہُٹ مُٹ غا سوال کھلا کر غے شک تے ٹھسود لاں ماں کہلنْ غی کوشش کریں تھا قرآن غی تلاوت غے وقت ڈنڈ رولو کر غے کوشش کریں تھا کہ لوک قرآن سُنْ نہ سکیں، فر حضرت حمزہؓ غا ایمان لیان ور تے انھاں ماں اُدڑتھمی ہی مچ گئی تھی، اس سورت پاک ماں سِد اسِدا قریش مخاطب کر غے ویہہ انھاں ساریاں گلاں ور درڑیا گیا ہیں۔ تے انھاں ناں صاف کہیو گیو ہے، جے یوہ قرآن تھاری عربی زبان ماں اسے گلوں نازل ہوو تا نجے تم سمجھیں ور جیکدے تم ہُنْ وی باز نیہنہ آتا، تاں پرانی نافرمان قوماں ور آنْ آلاّ خدا غا قہر واسطے تیار ہو جاؤ!۔ اسے گلوں رحمتِ عالم ﷺ نے قریش غا اک منیاں پڑ منیاں وامقدم عتبہ غی تقریر غا جواب ماں اُس ناں یا ہی سورت پاک سنائی تھی، جس غو قصو تفسیر تے سیرت غی کتاباں ماں مشہور ہے، جے اک تہاڑے رحمتِ عالم ﷺ حرم پاک ماں ایکلاّ عبادت فرما رہیا تھا، نیڑے ہی عتبو وی قریش غی ایکنْ مجلس تے جرگہ ماں بیٹھو وتھو، عتبہ نے اپنْاں سنگیاں ناں کہیو جے، جیکر تھاری رائے وہے تاں ہوں محمد (ﷺ) ناںٔ کجھ لینْ دینْ تے لالچ غی گل کروں تا نجے ویہہ تھارا مذہب غے خلاف تبلیغ کرنی چھوڑ دیں، ساراں نے اک مُٹھ ہو غے کہیو تم ضرور انھاں ناںٔ اسی گل کرو! عتبو حضور ﷺ کونّے آ غے بڑا رسیلا انداز ناںٔ کہنْ لگو بھتیجیا!! تمناں پتو ہے تھارو مھاری قوم ماں اک اُچو خاندانی رتبو ہے ور تم نے ساری قوم عجب مشکل ماں آنْ پھسائی ہے۔ تم اک اسی دعوت لے غے آیا ہیں جس ناںٔ قوم ماں تفرقو پے گیو ہے تم نے باپ دادا غا مذہب

كَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ

جھاں ناں ہم اس غا شریک مناں تھا انھاں ساراں غا ہم منکر ہو گیا؛ ور انھاں غا ایمان نے

إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ

انھاں ناں کجھ فائدو نیہنہ دتو جد انھاں نے مھارو عذاب دیکھ لیّو یوہ اللہ تعالیٰ غو دستور ہے جہڑو اس غاں بنداں ماں

فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

پہلاں تیں چلیو آوے، تے کفر کرن آلاّ اُت نقصان ماں ہی رہیا (۴۱)

سُورَةُ حٰمٓ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ أَرْبَعٌ وَخَمْسُونَ آيَةً وَسِتُّ رُكُوعَاتٍ

سورت حٰمٓ سجدہ مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں چرونجہ آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںٔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ

(۱) یاہ (کتاب) اس غی طرفوں نازل ہوئی ہے جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے؛ اسی کتاب ہے جس غیں

آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا

آیت کھول کھول غے بیان کی گئیں ہیں، یعنی عربی زبان غو قرآن ہے ان لوکاں واسطے جہڑا جانْیں؛ خوشخبری دینْ آلو

وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا

تے ڈران آلو ہے؛ فر وی مچ لوکاں نے منہ پھیر لیّو؛ تے ویہہ

يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا

سنْتا ہی نیہنہ؛ اور کہینہ جے جس چیز در تم ہمناں بلاّنویں اس دروں تے مھارا دل

تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ

پڑدہ ماں ہیں تے مھاراں کناں ماں چپّا لگا وا ہیں، تے مھارے

بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾

تے تھارے بشکار اک پڑدو ہے بس تم اپنْوں کم کرتا جاؤ! ہم اپنْوں کم کراں لگا؛

قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: ہوں تھارا ہاروں انسان ہی ہوں میرا در وحی آوے جے تھارو خدا بس

اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَاسْتَقِيْمُوْٓا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ وَوَيْلٌ

اک ہی خدا ہے تے تم سِدّا اسے در متوجہ رُہو، تے اسے کولوں بخشش منگو! اور شرک کرن

لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ

آلاں واسطے بڑی تباہی ہے ؛ جھڑا زکوٰۃ نیہنہ دیتا ؛ تے ویہہ

بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

آخرت ناں نیہنہ منتا ؛ بیشک جھڑا لوک ایمان لیا یا تے انھاں نے نیک

الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۝ قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ

عمل کیّا؛ انھاں واسطے کدے نہ سمنڑ آلو ثواب ہے (۲) تم فرمادیو: کیوں! تم اس ذات غو انکار کریں

بِالَّذِيْ خَلَقَ الْاَرْضَ فِيْ يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُوْنَ لَهٗٓ

جس نے دو دناں ماں زمین بنائی ؛ تے تم اس واسطے شریک

اَنْدَادًا ذٰلِكَ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِيَ

منّیں! وہ ہی تے ساراں جہاناں غو پالنہار ہے ؛ تے اس نے اِس ماں اِس غے اُپروں

مِنْ فَوْقِهَا وَبٰرَكَ فِيْهَا وَقَدَّرَ فِيْهَآ اَقْوَاتَهَا فِيْٓ

پَہاڑ گڈ چھوڑیا ہیں، تے اس ماں برکت رکھ چھوڑی تے اس ماں (ات رہنڑ آلاں غیں) روزیں مقرر کیں، (یوہ

اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِيْنَ ۝ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى

سب کجھ) چار دناں ماں ہووؤ، یوہ پورو (جواب) ہے پچھنڑ آلاں واسطے ؛ فر اس نے اسمان در

السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا

توجہ فرمائی تاں وہ تُھوؤں (جیئو) تھو فر اللہ نے اس ناں تے زمین ناں فرمایو: تم دوئے آجاؤ!

طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِيْنَ ۝ فَقَضٰىهُنَّ

پَہانویں خوشی ناں پَہانویں مجبور ہوغے؛ ان دواں نے عرض کی: ہم دوئے خوشی خوشی حاضر ہاں: فر اس نے دواں

ماں خرابیں کڈ غے پراناں بزرگاں ناں کافر کہیو ہے، ہوں تھارے کوڑے کجھ گل لے غے آیو ہوں تم میری گل سُنؤں تانجے تم انھاں بچوں کائے گل پسند کرسکیں حضرت نے فرمایو تم کُہو ہوں سُنؤں غو عتبہ نے کہیو: تم نے جھڑی تحریک چلائی ہے جیکید ے تم اس غے ذریعہ مال بٹھلو کرنڑوں چاہویں، تاں ہم تھارے کوڑے (چندو کرغے) اتنوں مال کٹھو کر دیاں غا کہ تم ساری قوم تیں زیادہ مال دار ہوجیں غا، جیکدے تم مقدم بنڑوں چاہویں، تاں ہم تمناں اپڑوں مقدم من لیاں غا، تے جیکدے تھاری بادشاہ بنڑ غی تاہنگ ہے، تاں ہم سارا تمناں اپڑوں بادشاہ بنا لیاں غا، اور جیکدے (نعوذ باللہ) کوئے جن، شیطان چڑ گیو ہے جھڑو تمناں انھاں گلاں ور مجبور کررہیو ہے، تاں ہم اپناں خرچہ ور اس غو علاج کرن آلو کوئے بندو بلا غے تھارو علاج کرادیاں، حضرت نے اس غی یاہ تقریر کن لا غے سُنی تے جس ویلے وہ چُپ ہوو و فرمایو: تم نے جھڑی گل کہنی تھی کہہ لی ہے؟ اس نے کہیو آہو! حضرت نے فرمایو: ہُنڑ تم میری وی سُنؤں! اُس نے کہیو بالکل سُنؤں غو، اس غا جواب ماں رحمتِ عالم ﷺ نے اپنی طرفوں کائے گل کہنڑ غے بجائے بسم اللہ پڑھ غے اسے سورت غی تلاوت شروع فرمالی، عتبو وی پوری غور ناں سُنتو رہیو، تے جس ویلے سجدہ غی آیت آئی حضور نے سجدو فرمایو، فر عتبہ ناں فرمایو: تم نے سُنڑ لی: جھڑی گل سُنی ہُنڑ تمناں اختیار ہے جو روح کرے سو کرو! یاہ محمد بن اسحاق غی روایت ہے۔ تے مسند بزار غی اک روایت ماں ہے جسو یلے حضرت آیت ۱۳ ور پہنچیا! جس غو ترجموں ہے'' تے جیکدے یہ منہ پھیر لیں تاں فرمادیو: جے ہوں تمناں اس راغی چڑک تیں ڈراؤں ہاں جس راغی چڑک قوم عاد تے ثمود ور پئی تھی'' تے عتبہ نے حضرت غا منہ مبارک ور ہتھ رکھ چھوڑیو، تے رشتیداری غو سوال باہ غے کہنڑ لگو انھاں ور رحم کرو! بس اگے کجھ نہ فرمایو کیونجے اس ناں ڈر تھو کہ حضرت جو کجھ فرمانویں غا وہ ہی ہوجئے غو، خیر! عتبو اتوں اُٹھ غے جس گہڑی قریش غا جرگہ در گیو، لوک آپس ماں کہنڑ لگا عتبو بدل گیو ہے، فر اس ناں پچھیو دسو! کے خبر لیا یا ہیں؟ اس نے کہیو: میں ایسو کلام سنیوں ہے خدا غی قسم پہلاں اسو کدے نیہنہ سنیوں نہ یوہ جادو منتر ہے، نہ شعر وشاعری ہے تے نہ ہی کاہناں غیں گل ہیں۔ میری صلاح یاہ ہے جے تم لوک اُنھاں ناں تکلیف دینڑ تیں باز آجاؤ! تے انھاں ناں اپناں کم ور چھوڑ دیو، کیونجے انھاں غو یوہ کلام ضرور کجھ رنگ لیا وے غو، تم اڈیکو تے لوکاں ناں تکو! جے عرب غا لوک انھاں ور غالب آگیا تاں بجنڑ کوشش تیں تھارو کم ہوجئے غو تے جے محمد (ﷺ) عرب ور غالب آگیا تاں انھاں غی بادشاہی تھاری بادشاہی تے انھاں غی عزت تھاری عزت وہے غی تے انھاں غے مھاوے تم وی کامیاب ہوجیں غا، قریشی سردار اس غی گل سن غے بولیا: تھارے اپر جادو ہوگیو ہے عتبہ نے کہیو یاہ میری رائے ہے باقی تم جو مرضی سو کرو! (تفسیر ابن کثیر بحوالہ ابن اسحاق و بزار)

(۲) قرآن پاک غو تعارف کرا غے جے یوہ رحمٰن رحیم اللہ غو کلام ہے، جس غا حکم کھول کھول غے تفصیل ناں سمجھایا گیا ہیں، عرب غا لوکاں ناں فرمایو جئے کہ یوہ تھاری عربی بولی ماں اس گلوں نازل ہوو و ہے تانجے سمجھ آلا اس غے ذریعہ کامیابی تے ناکامی غی گل سمجھیں فر جھڑا اس ور عمل کریں یوہ انھاں ناں جنت غی تے اللہ غی رضا غی خوشخبری سناوے تے نافرماناں ناں یوہ دنیا آخرت غا سخت عذاب تیں ڈراوے یوہ مچ سُہنڑو کلام ہے ور اس غے باوجود مچ لوک ویہہ ہیں جھڑا اس پاک کلام ناں سنتا ہی نیہنہ سگوں اس غو مخول بنانویں، تے اس دروں نفرت غی گل کرتاں کہینہ جے مھاراں دلاں ماں تے یوہ لہہ ہی نیہنہ سکتو، کیونجے ویہہ غلاف ماں بند ہیں بلکہ یوہ تے مھاراں کناں ماں وی نیہنہ پج سکتو کہ مھاراں کناں ماں چپا لگا وا ہیں تے مھارے تھارے بشکار نفرت غا پڑدہ پیا وا ہیں، لہذا تم اپڑوں کم کرو ہم اپڑوں کم کراں لگا، کافراں غیں یہ گل مچ بداخلاقی غیں تھیں، ور انھاں غا جواب ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں اُچّا اخلاق دسنڑ غو حکم وہے جے فرمادیو: کہ ہوں خدا تے نیہنہ جے تھاراں دلاں ناں پھیر چھوڑوں بلکہ ہوں تھارا جسو اک انسان ہی ہوں، ور ہوں اللہ غو آخری پیغمبر ہوں میں تمناں اللہ غا حکم پچانا ہیں میرے اپر

یاہ وحی آوے لگی جے تھارو خدا بس اکو ہی خدا ہے وہ ہی عبادت غو مستحق ہے، لہذا تم اسے در سِدا متوجہ ہو جاؤ، تے اسے کولوں بخشش منگو فر مشرکاں ناں دنیا آخرت غی بربادی تیں ڈرایو جئے۔ کہ یہ نہ ایمان قبول کر غے تے شرک غی گندگی ناں اپناں تیں دور کر غے پاکی اختیار کریں، تے نہ اُچا اخلاق غا ثبوت ماں یتیماں، مسکیناں غی مدد واسطے صدقو خیرات کریں اور آخرت ناں یا آخرت غا لیکھا ناں تے یہ منتا ہی نیہنہ، اساں لوکاں واسطے دنیا آخرت ماں بربادی ہی بربادی ہے۔ جدکہ ایمان قبول کر غے نیک عمل کرن آلاں واسطے تے اس ثواب غو تے جنت غیں انھاں نعمتاں غو وعدو ہے جہڑیں کدے نہ سمیّں غیں تے نہ مکیں غیں۔

سَبۡعَ سَمٰوٰتٍ فِیۡ یَوۡمَیۡنِ وَ اَوۡحٰی فِیۡ کُلِّ سَمَآءٍ

دناں ماں ست اسمان بنا چھوڑیا ؛ تے ہر ایکن اسمان ماں (اس غے مناسب) حکم غی وحی

اَمۡرَہَا ؕ وَ زَیَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنۡیَا بِمَصَابِیۡحَ ٭ۖ وَ

کردتی ؛ تے ہم نے یوہ دنیا آلو اسمان دیاں ناں سجا چھوڑیو ؛ تے

حِفۡظًا ؕ ذٰلِکَ تَقۡدِیۡرُ الۡعَزِیۡزِ الۡعَلِیۡمِ ﴿۱۲﴾ فَاِنۡ

محفوظ بنا چھوڑیو یوہ اندازو مقرر کیّو وہ ہے اس زبردست (تے) جانن آلا غو (۳) تے جیکدے

اَعۡرَضُوۡا فَقُلۡ اَنۡذَرۡتُکُمۡ صٰعِقَۃً مِّثۡلَ صٰعِقَۃِ

یہ منہ پھیر لیں تاں فرمادیو: جے ہوں تمناں اس را غی چڑک تیں ڈراؤں ہاں جس را غی چڑک

عَادٍ وَّ ثَمُوۡدَ ﴿ؕ۱۳﴾ اِذۡ جَآءَتۡہُمُ الرُّسُلُ مِنۡۢ بَیۡنِ

قوم عاد تے ثمود ور پئی تھی (۴) جسویلے انھاں کولے انھاں غے اگے

اَیۡدِیۡہِمۡ وَ مِنۡ خَلۡفِہِمۡ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّا اللّٰہَ ؕ

پچھے تیں رسول آیا جے تم اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے غی عبادت نہ کرو ؛

قَالُوۡا لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنۡزَلَ مَلٰٓئِکَۃً فَاِنَّا بِمَاۤ

انھاں نے جواب دتو کہ جے مھارو رب چاہتو تاں وہ فرشتاں ناں (رسول بنا غے) نازل کر دیتو لہٰذا تم جو کجھ

اُرۡسِلۡتُمۡ بِہٖ کٰفِرُوۡنَ ﴿۱۴﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسۡتَکۡبَرُوۡا فِی

دے غے چلایا گیا ہیں ہم اس ناں نیہنہ منتا (۵) فر جہڑی قوم عاد تھی اس نے تے ناحق زمین

الۡاَرۡضِ بِغَیۡرِ الۡحَقِّ وَ قَالُوۡا مَنۡ اَشَدُّ مِنَّا

ماں اتی چک لی تھی تے انھاں نے کہیو : جے مھارا تیں بدھ زورا ور

قُوَّۃً ؕ اَوَ لَمۡ یَرَوۡا اَنَّ اللّٰہَ الَّذِیۡ خَلَقَہُمۡ ہُوَ

کونڑ ہے کیوں ! انھاں نے یوہ نیہنہ دیکھیو جے جس اللہ نے ویہہ پیدا کیّا ہیں وہ

اَشَدُّ مِنۡہُمۡ قُوَّۃً ؕ وَ کَانُوۡا بِاٰیٰتِنَا یَجۡحَدُوۡنَ ﴿۱۵﴾

انھاں تیں بدھ زورا ور ہے ، تے ویہہ مھاری آیتاں غو انکار ہی کرتا رہیا ؛

(۳) انھاں آیتاں ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی طاقت بیان فرما غے یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے اتنی بڑی قدرت آلی ذات جس نے یاہ لمی چھڑی زمین بنائی تے اس ماں رنگا رنگ یاہ جیا جون پیدا فرما غے اُس غے مطابق روزی رکھ دتی ہر جگہ ہر علاقہ غاں لوکاں غا مزاج غے مطابق زمین ماں انھاں غی روزی غو بندوبست کر دتو تے یہ خزانہ رکھ غے زمین با برکت بنا چھوڑی تے جس نے ''مادہ'' تیں جہڑو کہ تُھوواں غی شکل ماں تھو یہ ست اسمان تے اسمانی نظام بنایو فر اس واسطے اس ناں انسان ہاروں اک اک چیز نیہنہ جوڑنی پئی بلکہ زمین اسمان ناں حکم دتو جے ہو جاؤ! بس ویہہ دوئے ہو گیا، ہاں! اپنی حکمت غے مطابق یوہ سارو کم چھ تہاڑاں ماں کیّو، جس غی ات تفصیل بیان فرمائی جے چار تہاڑاں ماں زمین تے زمین غیں ساریں چیز پیدا فرمائیں اور دو تہاڑاں ماں اسمان تے اس غو سارو نظام پیدا فرمایو، فر کتنی تعجب آلی گل ہے کہ مُچ سارا انسان اس ناں کفر کریں!! اور عاجز مخلوق ناں اس قادر مطلق غے برابر سمجھیں، تے جس نے یہ ساریں نعمت عطا فرمائیں اس ناں چھوڑ غے باطل معبوداں غی عبادت کریں۔

فائدو:- ﴿سَوَآءً لِّلسَّآئِلِیۡنَ﴾ اس لفظ غی دو طرح تفسیر کی گئی ہے کجھ حضرات اس غو تعلق ﴿اَرۡبَعَۃِ اَیَّامٍ﴾ ناں جوڑ غے یاہ تفسیر کریں ''جے زمین تے زمین ماں انسان غی ضرورت غیں یہ چیز پورا چار تہاڑاں ماں ہوئی'' بس اسے غی تاکید واسطے ﴿سَوَآءً﴾ فرمایو یعنی پورا چار تہاڑا کہٹ بدھ نیہنہ، تے ﴿لِّلسَّآئِلِیۡنَ﴾ غو مطلب ہے جے یوہ پچھن آلاں غو جواب ہوو کیونجے زمین اسمان غا پیدا ہون غا بارہ ماں یہودیاں نے نبی پاکؐ ناں سوال کیو تھو جس را کہ تفسیر ابن جریر تے درِ منثور ماں ہے۔ تے کجھ حضرات اس غو تعلق ﴿قَدَّرَ فِیۡہَاۤ اَقۡوَاتَہَا﴾ ناں جوڑیں تے ﴿سَّآئِلِیۡنَ﴾ غو ترجموں ضرورت مند کریں، فر یوہ مطلب بنیں جے زمین ماں اللہ نے جہڑیں روزیں رکھیں ہیں یہ ساری ضرورت مند محتاج مخلوق غی ضرورت واسطے ٹھیک حساب ناں رکھیں ہیں عربی گرامر غا حساب ناں دوئے مطلب بن سکیں تے دوئے تفسیر پرانا اں بزرگاں تیں چلی آویں (ابن کثیر، البحر المحیط)

(۴) یعنی اے مشرکو! جیکدے تم اتنی دلیل سنن تیں بعد وی کفر شرک تیں باز نیہنہ آتا، اللہ تعالیٰ غی نافرمانی نیہنہ چھوڑتا فر ہم تمناں اگاہ کر رہیا ہاں جے تھارا اور اُسو عذاب نہ آجئے جسو قوم ثمود تے عاد ور انھان غا کفر شرک تے خدا غی نافرمانی ور آیو تھو۔ فر یوہی ہوو جہڑا لوک نیہنہ باز آیا ویہہ جنگ، بدر تے دوجیاں جنگاں ماں تباہ برباد ہووا۔

(۵) یعنی یوہ عذاب اس ویلے انھاں ور آیو تھو جدا گے پچھے ہر پاسیں تیں آ غے اللہ غا پیغمبراں نے ویہہ مُچ مہر محبت ناں سمجھایا تھا کہ اللہ تعالیٰ تیں بجن کسے غی عبادت نہ کرو ور انھاں نے وی اپناں رسولاں ناں یوہی سلوک کیّو تھو جہڑو اج غا مشرک خاتم الانبیا ﷺ ناں کر رہیا ہیں کہ تم تے مھارا جسا انسان ہی ہیں تم رسول کس را ہو سکیں؟ رسول تے اگر خدا نے چلانا ہی ہوتا تاں وہ فرشتاں ناں رسول بنا غے چلا چھوڑتو لہذا تم جہڑی گل پیش کریں ہم انھاں غا منکر ہاں، ہم انھاں ناں نیہنہ منتا۔

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ

فر ہم نےٛ نحس دناں ماں انھاں ور سخت پھانڈا آلی ہوا چلائی

لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

تانجے دنیا غی زندگی ماں انھاں ناں ذلیل کرن آلاٛ عذاب غو مزو چکھا دیاں

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا

اور آخرت غو عذاب تے یقیناً مچ ہی زیادہ رسوائی آلوٛ ہے تے (اُت) انھاں غی کوئے مدد نیہنہ ہوسیں؛ اور رہئی

ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ

قومِ ثمود تے ہم نےٛ انھاں ناں سدورستو دس دتو تھوو را انھاں نے ہدایت غا مقابلہ ماں انّوں رہنٛوں ہی پسند کیّو

فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا

چھیکڑ انھاں غا اپنٛاں کرتوتاں ور ویہہ رسوائی آلاٛ عذاب غی چڑک نے

يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا

آنوڑیا ؛ تے ہم نےٛ ویہہ لوک بچا لیّا جہڑا ایمان لے آیا تھا اور (اللہ تیں)

يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ

ڈریں تھا (٦) تے جس تہاڑے اللہ غا دشمنٛ دوزخ در (لے جانٛ واسطے) کٹھا کیّا جیں غا

فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ

فر روک غے انھاں غیں ٹولیّں بنٛائیں جئیں غیں (٧) ات توڑی کہ جسو یلےٛ ویہہ اُت پج جئیں غا تاں انھاں غا

عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُم

کن تے انھاں غیں اکھ اور انھاں غیں کھلڑیں انھاں غے خلاف گواہی دیں غیں جے

بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ

ویہہ کے کجھ کریں ویں تھا ؛ تے ویہہ اپنٛاں چمڑاں ناں کیہنہ غا : تم نےٛ مھارا ور

شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ

کیوں شہادت دتی ؟ ویہہ چمڑا جواب دیں غا ہم ناں اسےّ اللہ نے بلوایو ہے جس نے ہر اک چیز ناں

(٦) قوم عاد تے ثمود کہڑا دور ماں تھیں ؟ تے کہڑا ملک ماں انھاں غی حکومت تھی ؟ اور انھاں در اللہ غا کونٛ کونٛ پیغمبر آیا تھا تے انھاں نے کس را کس را تبلیغ کی تھی فر انھاں نا فرمان لوکاں نے اللہ غا نبیاں ناں کس را ستایو تے فر کس را انھاں ور عذاب آیو اور کس را مومن پرہیز گاراں غی اللہ نے مدد تے حفاظت فرمائی انھاں ساریاں گلاں غی اس تیں پہلاں سورت اعراف تے سورت ہود ماں تفصیل گذر گئی ہے۔

(٧) ﴿يُوزَعُونَ﴾ غا دو ترجمہ ہوسکیں (١) ''ویہہ روکیا جیں غا'' یعنی اگے اگے جانٛ آلاٛ روکیا جیں غا فر جد پشلا وی آ جیں غا اس تیں بعد حساب کر غے سارا کھٹھا جہنم ماں سٹیا جیں غا، (٢) ''انھاں غیں کئی کئی جماعت بنٛائی جیں غیں'' یعنی اک اک قسم غاں مجرماں غی بکھری بکھری جماعت وہے غی ، یہ دوئے طرح ترجمہ کیا گیا ہیں تے دوئے کٹھا وی ہوسکیں کہ ''ویہہ روک غے فر انھاں غیں کئی کئی جماعت بنٛائی جیں غیں'' اور دوزخ در کھڑن غو مطلب ہے کہ اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں محشر غا مدان ماں کھڑیا جیں غا جتوں انھاں واسطے دوزخ غو فیصلو وہے غو۔

كُلَّ شَيْءٍ وَّهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۲۱

بولن غی طاقت بخشی ہے تے اسّے نے تم پہلی واری پیدا کیّا تھا تے اسّے کونّے تم نّے مڑ نغے جانّوں ہے (۸)

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ

اور تم اس گلوں تے پڑدو نیہنہ کر سکیں تھا جے تھارا کن تے تھاریں اکھ

سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ وَلٰكِنْ

اور تھاریں چمڑیں تھارا ور شہادت دیں غیں ؛ بلکہ

ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ۲۲

تمنّاں یوہ خیال تھو جے اللہ تعالیٰ وی تھاراں چ ساراں کماں ناں جانّو ہی نیہنہ ؛

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِيْ ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ

تے تھارا اسّے خیال نے جہڑوتم نّے اپنّاں رب غا بارہ ماں کیّو وو تھوتم برباد کر چھوڑیا

فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ۲۳ فَاِنْ يَّصْبِرُوْا

تے تم نقصان ماں رہنّ آلاّں ماں شامل ہو گیا ؛ ہُنّ جے ویہہ صبر کریں

فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ وَاِنْ يَّسْتَعْتِبُوْا فَمَا هُمْ

تانویں انھاں غو ٹھکانّوں دوزخ ہی ہے ، تے جے ویہہ معافی منگیں غا تانویں انھاں ناں

مِّنَ الْمُعْتَبِيْنَ ۲۴ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوْا

معاف نیہنہ کیو جاسیں (۹) تے ہم نّے انھاں غا کجھ سنگی مقرر کر دتا تھا فر ویہہ انھاں ناں سہُنّاں بنّا بنّا غے

لَهُمْ مَّا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ

دسیں تھا انھاں غا اگلا عمل وی تے پشلاّ عمل وی ، تے انھاں تیں پہلاں

عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

انساناں تے جناں غیں گذریں وی جماعتاں غے نالّ نالّ انھاں ور وی (عذاب غی)

مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۚ اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ۲۵ وَقَالَ

گل پوری ہوگئی ، بلاشبہ یہ سارا نقصان ہی ماں رہیا (۱۰) تے کافر لوک

(۸) قیامت غے تہاڑے بدن غو اک اک حصو بلکہ اک اک بال تے بدن غی کھلڑی غی گواہی غا بارہ ماں حدیث ماں وی ہے جس غو نچوڑ یوہ ہے جے گنہگار نا فرمان لوک قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ نالّ جھگڑو کریں غا (ویہہ اعمال نامہ غی گواہی ، فرشتاں غی گواہی زمین غی گواہی کائے گل منسیں ہی نیہنہ) فر اللہ انھاں غا منہ ور مُہر لا چھوڑے غو تے ہنگواہاں ناں گواہی دینّ غو حکم دیئے غو اس ویلّے انگ انگ بول پوے غو تے سچی گواہی دیئے غو، فر انسان غی زبان کھول دتی جئے غی تے وہ فٹ اپنّاں ہنگواہاں ور ناراض ہو غے کہہ غو در فٹے منہ! تم برباد ویں یوہ سارو کجھ میں تھارا ارام واسطے تے کیو تھو فر اج تم میرے ہی خلاف گواہی دیں (مسلم، نسائی) بہر حال ہنگوا جواب دیں غا جے جس ذات نے ہر ایکنّ بولنّ آلّی چیز ناں بولنو سکھا یو اسے غا حکم ور ہم وی گواہی دین واسطے مجبور ہاں ! ہم اس غا حکم تیں بعد چپ کس را رہ سکاں ! اسے نے تے تم پہلاں پیدا کیا تھا اور اج اسے غی بارگاہ ماں پیش کیا جا رہیا ہیں۔

(۹) یعنی جیکدے تم اس گل ناں من لیتا تے اس ور تھارو ایمان ہو تو جے مھارا ہتھ پیر مھارے خلاف گواہی دیں غا فر تے کوئے شخص گناہ کر ہی نیہنہ سکے تھو کیو نجے انسان لوکاں تیں تے چھپ سکے ور اپنّاں آپ تیں کت چھپے ! لیکن تم یاہ گل کے منتا ! تم نّے تے یوہ وی خیال نیہنہ کیّو جے جس خدا نے ہم پیدا کیّا ہاں وہ مھارا ہر اک عمل تیں وی واقف ہے بلکہ تم یوہی خیال کرتا رہیا جے اس ناں کد پتو لگے غو بس تھارا اسے خیال نے جہڑوتم نّے اپنّاں رب نالّ کر لیو تھو تم بربادی غی اس کھات ماں لے پہچایا ہُنّ تم صبر کر غے بیں رُہو یا چینک پکار کرو رہنّوں تم نّے اسے دوزخ ماں ہے تھارو کوئے عذر معذرت قبول نیہنہ ہوسے۔

(۱۰) یعنی جہڑا لوک آپ گمراہی غو رستو نوڑ لیں فر اسا شیطان انھاں غا دوست بنّ جیں جہڑا انھاں غاں پہیڑاں کرتو تاں ناں انھاں ناں خوبصورت بنّا بنّا غے دستا ریہنہ فر انھاں ناں گناہ ہی نیکی سہئ لگنّ لگ جیں۔ تے بربادی آلاّ مستقبل ناں شاندار مستقبل کہہ غے اُسیں ہی کھٹیں کرتا ریہنہ چھیکڑ انھاں ور اللہ غی واہ گل پکی ہو جئے کہ ہوں گمراہ انساناں تے جناں نالّ جہنم ناں بھر چھوڑوں غو (سورت ہود آیت ۱۱۹) ویہہ نقصان ہی نقصان تے خسارہ ہی خسارہ ماں ریہہ جیں۔

الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا

(آپس ماں) کہنہ : جے تم اس قرآن ناں نہ سُنّوں ! سگوں تم اس (غی تلاوت)

فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

ماں رولو مچاؤ ! تانجے تھارو غلبو ہوجئے ؛ تے ہم وی کفر کرن آلاں ناں سخت عذاب

عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

غو ضرور مزو چکھاواں غا، تے انھاں غا پہیڑاں عملاں غی جہڑا ویہہ کریں تھا ضرور انھاں ناں سزا دیّاں غا

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ

اللہ غا دشمناں غی سزا یوہی دوزخ ہے ؛ انھاں واسطے اسّے ماں سَدا رہن آلو کہر ہے

جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

یوہ بدلو ہے اس گل غو کہ یہ مھاری آیتاں تیں نمکریں تھا ؛ تے کافر لوک کہنہ غا :

رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا

ربّا! توں ہمناں جنّاں تے انساناں بچوں ویہہ لوک دس! جھاں نے ہم گمراہ کیّا تھا، ہم انھاں ناں اپناں

تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ

پیراں غے ہیٹھ رکھاں غا ، تانجے ویہہ تھلّے لگ غے ریہنہ (۱۱) بیشک

الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ

جھاں لوکاں نے کہیو: جے مھارو پالن آلو اللہ تعالیٰ ہے، فر ویہہ (اپناں اقرار ور) قائم رہیا، انھاں ور

عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا

فرشتا نازل ویں غا جے تم ڈرو نہ تے نہ تم غم کرو ! اور اس جنّت ور خوش

بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي

ہوجاؤ ! جس غو تھارا ناں وعدو کیّو گیو تھو ؛ ہم دنیا غی زندگی ماں وی تھارا

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي

دوست تھا تے آخرت ماں وی ! (راہنہ غا) اس ماں تھارا واسطے وہ سب کجھ ہے جس غو تھارو

ع ۱۰

(۱۱) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں کہ یوہ کم ابوجہل جساں مقدماں نے کیّو تھو اس نے لوکاں ناں کہیو جے جس ویلے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) قرآن سنا غے لوکاں ناں اسلام غی دعوت دیں تم اس ماں اتنوں ڈنڈ رولو کریا کرو کہ کسے غا کنّ ماں قرآن غی آواز نہ پے جئے۔ تے کجھ روایتاں ماں ہے جے سِپّا تے تاڑیں ماریا کرو تانجے لوکاں ناں پتو ہی نہ لگے کہ ویہہ کے کہہ رہیا ہیں اللہ تعالیٰ ان سدّ ا ساداں لوکاں ناں آخرت غا عذاب غو یوہ نقشو دسے جہڑا ابوجہل جیہاں کھڑ پینچاں، لیڈراں تے مقدماں غا کہیا ور یوہ سب کجھ کر رہیا تھا کہ اج تے تم اپناں مقدماں ناں خوش کرن واسطے یہ کھٹیں کر رہیا ہیں ور پہلکے تم سارا جد جہنم ماں کٹھا ویں غا اس ویلے یہ مقدم تھارے کجھ کم نیہنہ آسیں فر تم انھاں در دند بشیکیں غا جے جیکدے ہمناں گمراہ کرن آلا ویہہ مقدّم، ویہہ لیڈر تے ویہہ مذہبی کھڑ پینچ لبھ جیں تاں ہم انھاں ناں پیراں ہیٹھ رکھ غے چتھ چھوڑاں ور اس ویلے ویلو کھڑا غے دند رمکن، بشیکین تے کُڑن ناں کجھ نیہنہ ہوسیں جس نے جہنم تیں بچنّوں وہے وہ اج سوچے جے ہوں کس غے پچھے چلوں لگو۔

أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ

روح کرے ، تے ات تم جھڑی چیز منگیں غا واہ تمناں لبھے غی ؛ یاہ بخشش کرن آلا

غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَا

مچ مہربان غی طرفوں مہمانی ہے (۱۲) تے اس توں چنگی کس غی گل ہوسکے جھڑو اللہ تعالیٰ

إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾

در بلاوے ، تے چنگا عمل کرے ، اور کہہ : جے ہوں فرمانبرداراں بچوں ہوں (۱۳)

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي

تے نیکی اور بدی برابر نیہنہ ہوسکتی ؛ تم برائی ناں اس طریقہ ناں دور کرو

هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ

جھڑو مچ ہی سرس وہے؛ فراچانک وہ آدمی کہ اس غے تے تھارے بشکار دشمنی تھی (اس راہو جئے غو)

كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا

جس راکہ وہ تھارو جانی دوست وہے؛ وراس غی توفیق بس انھاں ناں ہی نصیب وہے جھڑا صبر کریں

وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ

تے یاہ گل کسے بڑا قسمت آلا ناں ہی نصیب وہے (۱۴) تے جیکدے تمناں شیطان غی طرفوں کوئے

مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

وسوسو آوے تاں تم اللہ تعالیٰ غی پناہ منگو ؛ بیشک وہ خوب سنن آلو

الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ

جانن آلو ہے (۱۵) تے اس غی قدرت غی نشانیاں بچوں رات ، تے تہاڑی اور دیہنہ

وَالْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا

تے چن ہیں ، تم نہ تے دیہنہ ناں سجدو کرو تے نہ چن ناں ، اور تم سجدو بس اس اللہ ناں

لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

کرو جس نے یہ ساریں چیز پیدا کیں ہیں جیکر تم اسّے غی عبادت کرنی چاہویں ؛

(۱۲) مشرکاں غا انجام غا مقابلہ ماں ہُن اتوں مومن بنداں غو ذکر ہورہیو ہے تے مشرکاں غی آخرت غی سزا غا مقابلہ ماں ایمان آلاں واسطے جنت غی نعمتاں غو ذکر ہورہیو ہے، جے جنھاں خوش نصیباں ناں دل غا یقین ناں اللہ تعالیٰ ناں اپنوں رب من لیو، اس غو سارو دین قبول کرلیو فر ویہہ استقامت ناں اس ورڈٹ گیا، موت توڑی ایمان ور قائم رہیا کدے شرک کفر غی کائے گل نیہنہ کی تے اپنا رب غا اک اک حکم ور عمل کرنے مرن توڑی یوہ ثبوت دیتا رہیا جے واقعہ ہی مھارو رب اللہ ہے تے ہم اس غا فرمانبردار بنداہاں ''استقامت'' غو یوہ لفظ ہے تے نکو جئیو ور ایمان غا سارا تقاضا اس ماں چھپیا واہیں اس غو اندازو اس تیں لایو جاسکے، کہ جد اک صحابی نے رحمتِ عالم ﷺ اگے یاہ عرض کی جے مناں اسلام غی کائے اسی گل دسو جس تیں بعد مناں کسے ہورکوں کجھ پچھن غی ضرورت نہ رہ، اس غا جواب ماں حضرت نے فرمایو: ﴿قُلْ اٰمَنْتُ بِاللّٰہِ وَاسْتَقِمْ عَلَیْہِ﴾ یعنی کُہو جے ہوں اللہ ور ایمان لے آیو فر اس ور ڈٹ جا (مسلم شریف) اسّاں خوش نصیباں واسطے فرمایو: جے انھاں کونے فرشتا آویں۔ موت غے ویلے وی، قبر ماں وی تے قبر تیں اُٹھن غے وقت وی اور جنت ماں وی اور کیہنہ جے تم پشلی زندگی ور کوئی افسوس تے غم نہ کرو کیونجے تم پوری کمائی کرنے آیا ہیں ہُن افسوس غی کہڑی گل ہے! تے آئندہ واسطے تم کجھ خوف وی نہ کرو کیونجے تھارے واسطے تے جنت اڈیک ماں ہے فر ڈر کس گل غو! تے یہ فرشتا ایمان آلاں ناں ہر موڑ ور جنت غی خوشخبری دے غے کیہنہ جے ہم آخرت ماں تے تھارا سنگی ہاں ہی! دنیا ماں وی تھارا سنگی تھا، جہاد ماں تھارو دل بدھانواں تھا، جس راکہ غزوہِ بدر ماں فرشتا نازل ہووا تھا۔ تے نیک عملاں ور تھاری طبیعت مضبوط کراں تھا ہُن تھارے واسطے جنت غی واہ نعمت ہے جھڑی تم منگیں غا بلکہ جس غی تھارا دل ماں تاہنگ آوے غی تے یہ نعمت مہماناں ہاروں عزت احترام ناں لبھیں غیں، تے مہماناں ہاروں ویہہ ویہہ چیز لبھیں غیں جنھاں غو تمناں خیال وی نیہنہ ہوسے۔

(۱۳) ایمان آلا غی ذمہ واری جت آپ ایمان ور تے نیک عملاں ور ڈٹ جانوں ہے اُت یاہ وی اس غی ذمہ واری ہے کہ وہ دوجاں ناں وی ایمان غی تے نیک عملاں غی دعوت دیئے ہُن اِسے غی فضلیت بیان ہورہئی ہے جے اُس تیں سُہنی کس غی اواز ہوسکے! جھڑو لوکاں ناں اللہ تعالیٰ در تے اس غی فرمانبرداری در بلاوے وہ اذان غے ذریعہ نماز غی دعوت دین آلو موذن وہے یا جہاد غا مدان ماں ایمان غی دعوت دین آلو مجاہد وہے یا تبلیغ غے ذریعہ نیک عملاں غی دعوت دین آلو مبلغ وہے ہر اک دین غی دعوت غو کم کرن آلا واسطے یاہ بشارت ہے۔

(۱۴) اللہ غا دین غی دعوت غو کم کرن آلاں ناں اس رستہ ماں اُچا اخلاق تے سُچا کردار غی مت دتی جارہئی ہے جے نیکی بدی دواں غو اثر اک جسو نیہنہ ہوسکتو تم اس رستہ ماں بدی غو جواب نیکی ناں دیو اس غو یوہ نتیجو نکلے غو کہ جھڑو جانی دشمن وہے غو وہ وی تھارا اخلاق غی وجہ تیں تھارو دلی دوست بن جئے غو ور بدی غو جواب نیکی ناں دینوں یوہ اسان کم نیہنہ یوہ مُچ اُچو تے خوش نصیبی غو رتبو ہے جھڑو کسے قسمت آلا ناں ہی نصیب وہے اللہ نے یوہ رتبو اپناں حبیب ﷺ غے صدقے صحابہء کرام غی سچی جماعت ناں عطا کیو تھو جس غی برکت ناں اج دنیا غا کوناں کوناں ماں اسلام غی لوء ہے حضرت ابوبکر صدیقؓ ناں کسے نے کائے مندی گل کہئی تھی انھاں نے فرمایو: کہ جے توں سچو ہے تاں اللہ مناں معاف کرے تے جے توں چُھوٹھو ہے تاں اللہ تیری اس غلطی ناں معاف فرماوے۔ (قرطبی)

(۱۵) بدی غو جواب نیکی ناں دین غو حکم تھو ور کجھ انسان جہالت تے گمراہی ناں اسا بچھو بن جیں کہ انھاں غو کم ہی چک مارنوں تے لڑنوں وہے پہانویں انھاں ور کتناں ہی احسان کرلیو، اسّاں سپّاں غا ڈنگ ور اپناں آپ تیں لہر چڑھ جانی اک یقینی گل ہے ہُن اساں لوکاں واسطے ہی فرمایو جارہیو ہے کہ اساں شیطاناں غی شرارتاں تیں بچن واسطے دین غی دعوت دین آلا ناں اللہ غی پناہ ماں آجانوں چاہئے وہ واقعہ ہی اسو قلعو ہے جت کسے شیطان غی پوہچ نیہنہ فر وہ اپناں بندا غی آپ حفاظت فرماوے غو وہ ہر ایکن غی پکار سنن آلو تے ہر ایکن غا عمل ناں دیکھن آلو ہے۔

(۱۶) اللہ تعالیٰ غا اس فرمان غی وجہ تیں ساری امت غو اتفاق ہے کہ سجدہ صرف اللہ تعالیٰ ہی واسطے خاص ہے تے اللہ تعالیٰ غی ذات تیں بجنؔ کسے ناں کسے طرح غو سجدہ کرنوں قطعاً حرام ہے۔ فائدو:- ات سجدہ تلاوت واجب ہے ور سجدہ کہڑی جگہ پچ غے کرنوں چاہیئے اس ماں ذری اختلاف ہے۔ امام مالکؒ پہلی آیت غا ختم یعنی ﴿تَعْبُدُوْنَ ٥﴾ ور سجدہ تلاوت سمجھیں، حضرت ابنِ مسعودؓ وی اُتے ہی سجدہ کریں ویں تھا۔ جد کہ جمہور فقہا غے نزدیک دوجی آیت غا ختم ﴿لَا يَسْئَمُوْنَ﴾ ور سجدہ ہے حضرت ابنِ عباسؓ، تے ابنِ عمرؓ اتے سجدہ کریں تھا تے احتیاط وی اسے ماں ہے (احکام القرآن لابن عربی وللجصاص)

(۱۷) اس ماں مرن تیں بعد فر زندہ ہونؔ غی وی نشانی تے دلیل ہے اور اللہ تعالیٰ غا اک ہونؔ غی وی!۔

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ

فر جیکدے یہ تکبر کریں تاں (سُنؔ لیں) جے ویہہ (فرشتا) جہڑا تھارا رب کولے ہیں ویہہ تے رات تہاڑی

بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ۩ وَمِنْ آيَاتِهِ

اس غی تسبیح کریں؛ تے ویہہ کدے نیہنہ تھکتا (۱۶) تے اس غی (قدرت غی) نشانیاں بچوں ہے

أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا

کہ زمین ناں تم سُکی پئی وی دیکھیں فر جسویلے ہم اس ور پانٔی

الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۚ

برھاں واں واہ نروئی ہو جئے تے ابھرن لگ جئے؛ بیشک وہ جس نے زمین زندی کی وہ ہی مُردا ں ناں زندہ کرے غو

إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ

وہ یقیناً ہر چیز ور قدرت رکھے (۱۷) جہڑا لوک مھاری آیتاں ماں ڈِنگ

فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي

کڈیں ویہہ یقیناً مھارا تیں چھپیا وا نیہنہ، تے کیوں! وہ آدمی جہڑو اگ ماں سٹیو جئے

النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ

غو وہ سرس ہے یا وہ جہڑو قیامت غے تہاڑے امنؔ امان ناںؔ آوے غو

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾

تمناں جو روح کرے کرو! وہ یقیناً تھاراں ساراں کماں ناں دیکھ رہیو ہے (۱۸)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّهُ

بیشک جنھاں لوکاں نے نصیحت تیں انکار کیّو جسویلے کہ واہ انھاں کولے پجی (ویہہ اللہ تیں چھپیا وا نیہنہ) تے بیشک یاہ

لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ

اک زبر دست کتاب ہے (۱۹) باطل نہ اس غے اگے تیں اس ماں

يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾

آسکے؛ تے نہ اس غے پچھے تیں آسکے! یاہ اس غی طرفوں نازل ہوئی ہے جہڑو حکمت آلو صفتاں آلو ہے (۲۰)

(۱۸) اپر کافراں غی اس مخالفت غو ذکر تھو جہڑی ویہہ قرآن غی تے خاتم الانبیا ﷺ غی کھل مکھلا رڑے مدان کریں تھا ہُنؔ انھاں غیں ان شرارتاں تے مکاریاں غو ذکر ہے جہڑیں ویہہ اولے رہ رہ غے قرآن غے خلاف کریں تھا ویہہ بڑی مکاریاں ناںؔ قرآن پاک غی آیتاں غو پٹھو مطلب کڈیں ویں تھا، کسے آیت ناں اگلا پشلا جوڑ تیں کنی کر غے فر اس غو ڈِنگو ٹہڈ و قرآن غا مقصد غے خلاف مطلب کڈ غے قرآن ماں ڈنگ کڈیں تھا، یوہ کم اُنھاں غا بڑا ابڑا چلاک مقدم کر غے اپناں آپ ناں وی گمراہ کریں تھا تے عام سِدا ساداں لوکاں ناں وی قرآن تیں دور کرن ۂی کوشش کریں تھا، اللہ تعالیٰ انھاں ناں سخت تہکی دیئے جے اے ملحدو! تم میرے تیں چھپیا وا نیہنہ! تم سارا میری نظراں ماں ہیں فر انھاں غو قیامت غو منظر پیش کرے جے اک تے وہ بندو ہے جہڑو قرآن غی مخالفت غی وجہ تیں جہنم ماں سٹیو جئے غو، تے اک وہ جہڑو قرآن ور عمل کرن غی وجہ تیں امن ناںؔ جنت ماں آوے غو، دسو انھاں بچوں سرس کہڑو ہے؟ بس جنت جہنم غا یہ دوئے رستہ تھارے سامنٔے ہیں، ہُنؔ جو روح کرے سو کرو! ور یاد رکھیو! تھارا سارا کرتوت اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں تم بے شک پچھے تیں چھپ غے اسلام ور حملو کریں تے تم یاہ سوچیں جے تھاریاں مکاریاں غو کسے ناں پتو ہی نیہنہ ہو سے ور اللہ تعالیٰ تیں تھاری کائے مکاری چھپ نیہنہ سکتی وہ پورو پورو لیکھو لے لئے غو۔ قرآن غے خلاف یہ خفیہ شیطانیں چال مکہ غا مشرک مقد ماں غیں تھیں، فر مُدتاں تیں یوہ کم عیسائیاں نے اپنٔے ذمے لے لیوو ہے انھاں نے قرآن ماں ڈِنگ کڈنؔ واسطے تے قرآن ماں شک شبو بلکہ ٹھسو کہلّنؔ واسطے قرآن غیں بڑیں بڑیں تفسیر لکھیں، فر انھاں مشرکاں نے مسلماناں ماں ہی اپناں ملحد شاگرد دکھلا کیا اس را مسلماناں ماں ہی ملحد تے زندیق قسم غا ان لوکاں غی اک جماعت بنؔ گئی۔ اس آخری دور ماں انگریزی حکومت ناں خوش کرن واسطے اس را غاں ملحداں نے مُچ ساریں تفسیر لکھ غے خوب پیسا بٹوریا، جنھاں ماں قرآن غی آیتاں غو اگے پچھے تیں جوڑ علاحدہ کر غے تے صحیح حدیثاں، اور امت غا اجماعی موقف تیں کنی ہو غے اپناں مقصد غو مطلب بیان کیّو، انھاں تفسیراں ماں چکڑالویاں غیں تفسیر، قادیانیاں غیں تفسیر، تے عنایت اللہ مشرقی غی تفسیر اور تفسیر احمدی غو ناں لیّو جا سکے۔ جس را کہ اگلی آیتاں ماں ہے کسے دور ماں کسے مکار غی کائے کوشش کدے کامیاب نیہنہ ہوئی، تے کسے غی چلاکی کدے چھپی نیہنہ رہئی ایمان آلا فٹ انھاں غی مکاریاں غو پہانڈو رڑے مدان پھٹالؔ غے دُدھ غو دودھ تے پانی غو پانی کر چھوڑیں، جس را کہ الحمد للہ یہ اپلیں گمراہ تفسیر وی علماء غی وضاحت تیں بعد اس را نظراں تیں غائب ہو گئیں ہیں کہ اج انھاں غو کوئے ناں وی نیہنہ جانٔو۔

(۱۹) یعنی یاہ سورت زبردست تے اسا اچا رتبہ آلی کتاب ہے جس ماں باطل چال چلاکیاں ناںؔ ڈِنگ کڈ غے کوئے بڑا تیں بڑو مکار کائے کمی نیہنہ کر سکتو، نہ کوئے اس غا پیغام ناں روک سکے تے نہ کوئے اس غا سیلاب اگے بنؔ لا سکے۔ اور حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں: جے یاہ اسی زبردست کتاب ہے کہ باطل پرست ناں اس ماں کِدے تیں کوئے رستو نیہنہ لبھ سکتو (مظہری)

(۲۰) یعنی یاہ اسی زبردست کتاب ہے جہڑی حکمت آلا، صفتاں غا مالک اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہوئی ہے تے اسے نے اس غی حفاظت غو اسو سخت انتظام کیو وو ہے کہ کوئے شیطان یا کوئے باطل غو تے چھوٹھ

غوبچاری انسان کسے پاسے تیں اس ور حملو نیہنہ کرسکتو، نہ کوئے اگے تیں آ نغے اِساں کی کرسکے تے نہ پچھے تیں چھپ نغے کجھ باہدو کرسکے، نہ کوئے اگے تیں آ نغے اس غاں حرفاں ماں اک زبر زیر کجھ کہاٹو باہدو کر سکے تے نہ پچھے تیں چھپ نغے قرآن غا مقصد نغے خلاف اپنٹی مرضی غو مطلب کڈ سکے، نہ کوئے کافر رڑے مدان یاہ جرات کر سکے کہ سامنٹ تیں آ نغے قرآن غو مقابلو کرے اس غی بیان کی وی گلاں ناں-نعوذ باللہ- غلط ثابت کر سکے تے اس غاں حکماں ماں تے اس غا قانون ماں کُجھ عیب کڈ سکے یا اس غی عبارت ماں کائے خامی کڈ سکے، تے نہ ہی کوئے منافق ملحد، زندیق قرآن غو خیر خواہ بن نغے تے اپنٹاں آپ ناں مسلمان دس نغے پچھے تیں حملو کر نغے قرآن ماں کائے کمی زیادتی کر سکے، جھڑو وی اسی جرات کرے غو وہ منہ نغے پَہار زمین ور پُوے غو تے اپنٹاں ہی دند پَہناوے غو، دنیا اسے ناں پاگل کہہ غی، جھڑو چھپ نغے حملو کرے غو وہ وی چھپیو نیہنہ رہ سیں ایمان آلا تے صحیح علم آلا اس غیں ساریں مکاریں رڑے مدان لے آویں غا فر اس ناں ذلالت تیں بجن کجھ ہتھ نیہنہ آسیں یوہ سب کجھ اس گلوں ہے کیونجے قرآن غی حفاظت غی ذمہ واری اللہ نے آپ اپنٹے ذمہ لی وی ہے (سورت حجر آیت ۹) سبحان اللہ! ایمان آلاں نے ہر دور ماں اس غو مشاہدو کیّو۔ مکہ غاں مشرکاں نے وی قرآن ماں ڈنگ کڈن غی بڑی کوشش کی ور کوئے اس غو بال ڈِنگو کرن ماں کامیاب نیہنہ ہووو، فر ہر دور ماں ابوجہل غا چیلا بانھ گُنج گُنج نغے مدان ماں آتا رہیا ور رسوائی تیں سِوا کسے ناں کجھ نیہنہ لبھو۔

(۲۱) مکہ غا مشرک اک اعتراض قرآن ور یوہ وی کریں تھا، جے محمد (ﷺ) آپ عربی ہیں، عرب ماں پیدا ہویا ہیں، عربی بولی اُنھاں غی ماں بولی ہے فر اس ماں قرآن جسی کائے کتاب پیش کر دینٹی کھڑی کمال غی گل ہے، -حالانکہ ویہہ آپ سارا رل نغے اس جسی اک آیت وی بنانٹ غی جرأت نیہنہ کریں تھا فر وی- ویہہ کیہنہ تھا جے کمال تے یوہ تھو کہ محمد (ﷺ) عربی تیں علاوہ کسے عجمی زبان ماں قرآن پیش کرتا جھڑی انھاں نے کدے سُنٹی ہی نہ ہوتی نہ اس بولی غا کسے بندا نالٹ ملاقات ہوئی ہوتی، اللہ تعالیٰ نے اس غا جواب ماں فرمایو: یہ سارا انھاں غا چُھوٹھا حیلہ بہاناں ہیں، ورنہ جیکدے عربی تیں علاوہ کسے ہور بولی ماں قرآن ہوتو فر تے یہ ہور زیادہ اعتراض کرتا تے ایمان فر وی نہ لیاتا، یہ کہتا جے یاہ کسے عجیب گل ہے پیغمبر وی عربی ہیں تے ہم لوک وی عربی بولی بولن آلا ہاں فر کسے اوپری بولی ماں جس غو اک حرف سمجھ ماں نیہنہ آ تو کتاب پیش کرن غو کے فائدو ہے۔ اصل ماں یہ سارا ایمان نہ لیان غا بہاناں ہیں، ورنہ یوہ قرآن تے ایمان آلاں واسطے ہدایت کھٹنٹ غو ذریعو ہے، یوہ گمراہی غی جھ ماں پھسیا وا انساناں ناں ہدایت غی صاف سِدّی شڑک ور لاوے تے کفر شرک اور گناہ غا جھڑا روگ لگا واویں انھاں تیں ایمان آلاں ناں شفا بخشے، ور جھڑا نہ آخرت ناں منیں، نہ آخرت غا لیکھا اور ایمان لیانویں تے نہ یاہ گل منیں جے ہم نے کدے اپنٹاں مالک ناں اس زندگی غو حساب دیٹوں ہے انھاں غاں کناں ماں قرآن غی وجہ تیں چَہپّا لگ جیں اور اکھاں ور پڑدہ چڑھ جیں فر ویہہ ہدایت نغے بجائے ہور ہور گمراہ ہوتا جیں۔ انھاں ناں قرآن غو پیغام سنانٹوں اس را ہے جس را کسے ناں دوروں آلا ماریا جاتا ویں، کہ نہ وہ کُجھ صحیح طرح سُنٹے تے نہ سمجھے۔

(۲۲) یعنی جس رااج قرآن غا بارہ ماں مشرک اختلاف کر رہیا ہیں، حضرت موسیٰؑ ور جد تورات نازل ہوئی تھی اس ماں وی اسے را لوکاں نے اختلاف کیوتھو کجھ ایمان لیایا جد کہ کجھ لوک اسے را عذر بَہاناں کرن لگ گیا، تے جیکدے اللہ تعالیٰ غی طرفوں یاہ گل پہلاں ہی متھی وی نیہنہ ہوتی جے نافرماناں ناں ٹہل دتی جئے تے اصل نمیڑو آخرت ماں وہے غو فراج ہی اللہ انھاں نغے بشکار فیصلو کر دیتو اور نافرمان سارا ملیا میٹ کر دتا جاتا فر فرمایو جے یہ مشرک کسے یقین غی وجہ تیں نبی پاک ﷺ تے قرآن غی مخالفت نیہنہ کرتا بلکہ یہ تے اک اساٹھسہ ماں پیاوا ہیں جس غی وجہ تیں انھاں ناں ارام ہی نیہنہ آ تو، کیونجے انھاں غو ضمیر انھاں ناں کہہ جے یوہ سب کجھ برحق ہے اس ور ایمان لیایئو ور انھاں غا نفس غیں خواہش تے دنیا غی لالچ انھاں ناں ایمان تیں روک لیں جے نیہنہ! نیہنہ! بس اپنٹوں مذہب ہی ٹھیک ہے، خیر! انھاں غو آخرت غا اس تہاڑا ماں پورو لیکھو ہو جئے غو جت ہر ایکنٹ ناں اپنٹاں کیّا غی جزا ضرور لبھے غی تے کسے ور کجھ ظلم نیہنہ ہوسے۔

مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ

(اے نبیؐ) تمناں بس وہ ہی کجھ کہیو جئے جھڑو تھارا تیں پہلاں رسولاں ناں کہیو گیو تھو

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿۴۳﴾ وَلَوْ

بیشک تھارو رب مچ معاف کرن آلو تے درد ناک سزا دین آلو (وی) ہے؛ تے جیکدے

جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ

ہم اس ناں عربی تیں علاوہ کسے ہور زبان غو قرآن بناتا تاں یہ لوک کہتا: اس غیں آیت صاف صاف کیوں نیہنہ بیان ہوئیں

أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى

کیوں! کتاب عجمی زبان ماں تے لوک عربی؟ تم فرماؤ: یاہ کتاب ایمان آلاں واسطے ہدایت تے شفا ہے

وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ

اور جھڑا ایمان نیہنہ لیاتا انھاں غا کناں ماں تے

وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ

چپا ہیں؛ تے یوہ (قرآن) انھاں واسطے ہور انّاں ہونٹ غو باعث ہے یہ اسا لوک ہیں جنٹیں انھاں ناں کدے دور تیں

مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿۴۴﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ

آلا ماریا جا رہیا ہیں (۲۱) تے ہم نے موسیٰؑ ناں واہ کتاب دتی تھی

فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ

فر اس ماں وی اختلاف کیّو گیو تھو؛ تے جیکدے تھارا رب غی طرفوں اک گل پہلاں ہی طے نہ ہوتی تاں انھاں نغے

لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿۴۵﴾

بشکار فیصلو ہی ہو گیو ہوتو؛ تے بیشک ویہہ اس غی طرفوں اک الجھا آلا شک ماں پیاوا ہیں

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ

جھڑو چنگا عمل کرے وہ اپنٹاں واسطے ہی کرے تے جھڑو بدی کرے اس غو وبال

فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿۴۶﴾

اسے ور پوے غو تے تھارو رب بنداں ور ظلم کرن آلو نیہنہ (۲۲)